

PRZEMYSŁAW GASZTOLD

Instytut Pamięci Narodowej

Akademia Sztuki Wojennej

ORCID: 0000-0003-4137-006X

BRÓŃ, DEKOLONIZACJA I ZIMNA WOJNA – OGRANICZONA POMOC WOJSKOWA PRL DLA TRZECIEGO ŚWIATA¹

Trzeci Świat, inaczej zwany Globalnym Południem, był w okresie zimnej wojny areną widocznych i zakulisowych zmagañ między blokiem sowieckim i państwami zachodnimi, trwających aż do upadku komunizmu w Europie Wschodniej. Proces dekolonizacji zapoczątkowany po II wojnie światowej sprawił, że zostały zachwiane podstawy interesów Francji, Wielkiej Brytanii, Portugalii, Belgii oraz Holandii, które przez wiele lat budowały swoje imperia, wykorzystując kolonie do pozyskiwania surowców i siły roboczej. Dekolonizacja spowodowała, że lokalne organizacje walczące o niepodległość stanęły przed dylematem wyboru zarówno przyszłej formy rządów, jak i systemu ekonomicznego. Wielu ruchom antykolonialnym socjalizm jawił się jako kusząca i pożądana ścieżka do szybkiej modernizacji i przeprowadzenia głębokich reform społecznych w krajach systemowo zaniedbywanych przez administrację kolonialną. Dlatego też wiele ugrupowań wyzwoleńczych decydowało się na orientację socjalistyczną i nawiązywało relacje z państwami bloku sowieckiego, co przekładało się na pomoc ekonomiczną w postaci nisko oprocentowanych kredytów, wymiany barterowej, szkolenia kadry technicznej i politycznej, przyjmowania stypendystów, a także pomoc wojskową².

To właśnie wsparcie militarne stanowiło jeden z najważniejszych czynników budowania wpływów komunistycznych w Trzecim Świecie, gdyż od zdobycia władzy przez siły prosocjalistyczne zależało, czy w danym kraju uda się wprowadzić zasady marksizmu-leninizmu. Najpierw trzeba było pokonać konkurentów, wspieranych przez państwa zachodnie, zazwyczaj działające pod egidą Stanów Zjednoczonych. Aby to osiągnąć,

¹ Artykuł powstał w ramach grantu Narodowego Centrum Nauki nr 2019/35/D/HS3/03581.

² Zob. Ch.R. Dannehl, *Politics, Trade and Development. Soviet Economic Aid to the Non-Communist Third World, 1955–89*, Aldershot 1995; *Chinese and Soviet Aid to Africa*, red. W. Weinstein, New York 1976.

konieczny był stały dostęp do uzbrojenia. W związku z tym oba rywalizujące bloki udzielały swoim sojusznikom pomocy wojskowej, przyczyniając się do wybuchu wieloletnich i krwawych wojen domowych, jak choćby w Angoli (1975–2002).

Pomoc wojskowa była więc pierwszym etapem w długim procesie budowania przez supermocarstwa strefy wpływów w Trzecim Świecie. Wsparcie takie pełniło ważną funkcję w polityce zagranicznej i kształtowaniu strategii militarnej, zarówno państwa sponsora, jak i odbiorcy uzbrojenia. Pomoc przybierała różne formy, od dostaw uzbrojenia i części zamiennych, szkolenia w korzystaniu ze sprzętu i utrzymywaniu go, przez edukację na uczelniach państwa sponsora, leczenie rannych żołnierzy, po doradztwo w zakresie rozbudowy potencjału wojskowego i prowadzonych działań zbrojnych. Wraz z decyzją o przyznaniu pomocy podejmowano zazwyczaj również współpracę w innych dziedzinach, choćby w zakresie wymiany handlowej. Państwo sponsor zwykle oczekiwało również odpowiedniego podejścia do kwestii ideologicznych, dlatego też odbiorcy musieli reprezentować odpowiedni światopogląd – niemal tożsamy z linią Moskwy lub Waszyngtonu. Po pewnym czasie jednak niektórzy odbiorcy uczyli się manipulować państwami sponsorami i dostosowywać retorykę i deklaracje do ich ideologicznych oczekiwań. Niemniej relacje między sponsorami a odbiorcami oparte na pomocy wojskowej były w okresie zimnej wojny przydatne dla obu stron, gdyż słabszemu podmiotowi gwarantowały dostawy uzbrojenia, a Stanom Zjednoczonym i ZSRS możliwość wpływania na lokalną politykę i tym samym neutralizowania lub ograniczania wpływów przeciwnika³.

Główną rolę wśród państw zachodnich odgrywały oczywiście Stany Zjednoczone, które za pośrednictwem swoich służb wywiadowczych (CIA) wysyłały uzbrojenie do różnych sił antykomunistycznych, czego najlepszym przykładem była operacja „Cyklon”, polegająca na tajnym dozbrajaniu afgańskich mudżahedinów walczących z sowiecką okupacją⁴. Za kulisami działały także inne służby specjalne państw zachodnich, m.in. francuskie i brytyjskie, które starały się przeciwdziałać komunistycznej infiltracji w swoich koloniach⁵. W bloku komunistycznym główną rolę w organizowaniu pomocy wojskowej dla Trzeciego Świata odgrywał Związek Sowiecki, który wysyłał ogromne ilości uzbrojenia organizacjom i ruchom paramilitarnym działającym na wszystkich kontynentach. Inne kraje pozostające w orbicie Moskwy również dostarczały uzbrojenia strukturom państwowym i parapaństwowym. Bardzo aktywne w tym zakresie były Kuba i Czechosłowacja, która do 1968 r. prowadziła ofensywną politykę w krajach Trzeciego Świata, a do tego posiadała dobrze rozwinięty przemysł zbrojeniowy⁶. Szczególną rolę odgrywała również NRD, szukająca w „internacjonalistycznej” pomocy sposobu na zdobycie uznania na arenie międzynarodowej⁷. Pomocy wojskowej Trzeciemu Światu udzielały również

³ W.H. Mott IV, *Soviet Military Assistance. An Empirical Perspective*, Westport, CT, 2001, s. 2–3.

⁴ Zob. S. Coll, *Ghost Wars: The Secret History of the CIA, Afghanistan, and Bin Laden, from the Soviet Invasion to September 10, 2001*, New York 2004.

⁵ Zob. C. Walton, *Imperium tajemnic. Brytyjski wywiad, zimna wojna i upadek imperium*, Wołowiec 2015; M. Thomas, *Empires of Intelligence: Security Services and Colonial Disorder after 1914*, Berkeley – Los Angeles 2008.

⁶ P. Muehlenbeck, *Czechoslovakia in Africa, 1945–1968*, Basingstoke 2016, s. 87–123.

⁷ K. Storkmann, *Geheime Solidarität. Militärbeziehungen und Militärhilfen der DDR in die „Dritte Welt“*, Berlin 2012.

Bułgaria⁸, Węgry i Rumunia⁹. Bardzo istotna pomoc militarna płynęła także z Pekinu, skonfliktowanego zresztą z Moskwą. A jaką rolę odgrywała w tym procesie PRL?

Celem artykułu jest przedstawienie uwarunkowań pomocy wojskowej, udzielanej przez władze w Warszawie państwom i ruchom narodowyzwolenicznym na Globalnym Południu. Czy polityka PZPR różniła się w tym zakresie od innych partii komunistycznych? Jakie struktury państwowe i parapaństwowe mogły liczyć na dostawy uzbrojenia? Czy polityka udzielania pomocy wojskowej była koordynowana z Moskwy, czy też władze w Warszawie miały w tym zakresie margines samodzielności? Oprócz odpowiedzi na powyższe pytania celem artykułu jest również ulokowanie pomocy wojskowej w szerszej perspektywie polityki PRL wobec Trzeciego Świata i porównanie polskich doświadczeń z zaangażowaniem innych państw komunistycznych.

Przedmiotem analizy jest bezzwrotna pomoc wojskowa, a więc udzielana wyłącznie nieodpłatnie. W tym miejscu trzeba jednak zrobić zastrzeżenie, że wsparcie wojskowe mogło mieć również charakter częściowo lub całkowicie odpłatny, jak również być przedmiotem wymiany barterowej lub opierać się na nisko oprocentowanych i długoletnich kredytach. Mimo że teoretycznie takie wsparcie nie było bezpłatne, to nie wynikało z mechanizmów rynkowych, lecz z kalkulacji politycznych i *de facto* stanowiło formę pomocy wojskowej, gdyż państwo sponsor nie oczekiwało dużych finansowych zysków. O ile eksport peerelowskiego uzbrojenia na podstawie umów międzyrządowych i przez różnych pośredników cieszył się (choć niezbyt dużym) zainteresowaniem badaczy, o tyle zagadnienie bezzwrotnej pomocy militarnej nie doczekało się nawet szcątkowego opracowania¹⁰. Dlatego też niniejszy artykuł nie będzie analizował współpracy wojskowej PRL z Indonezją, Egiptem, Syrią, Libią, Indiami, Irakiem, a także organizacjami palestyńskimi, gdyż wynikała ona z kontraktów płatnych w walutach wymiennalnych. Głównym obszarem badań będzie militarna pomoc bezzwrotna.

W pierwszej części artykułu omówiono genezę i stan badań w zakresie pomocy wojskowej państw komunistycznych dla Trzeciego Świata. Następnie poddano analizie czynniki kształtujące podejście Warszawy do problemu udzielania wsparcia militarnego państwom i ruchom narodowyzwolenicznym. W kolejnej części przedstawiono pomoc dla Demokratycznej Republiki Wietnamu oraz Laosu, a także opisano wsparcie udzielane organizacjom narodowyzwolenicznym z Afryki i Ameryki Południowej. Ostatnia część

⁸ J. Baev, *Bulgarian Military and Humanitarian Aid to Third World Countries* [w:] *Warsaw Pact Intervention in the Third World. Aid and Influence in the Cold War*, red. P.E. Muehlenbeck, N. Telepneva, London–New York 2018, s. 298–325.

⁹ P. Apor, *War and Peace* [w:] *Socialism Goes Global. The Soviet Union and Eastern Europe in the Age of Decolonization*, red. J. Mark, P. Betts, Oxford 2022, s. 115–147.

¹⁰ Na temat handlu bronią w PRL zob.: P. Gasztold, J. Solarz, *Arms, Advisors and Weapons of Mass Destruction: Polish-Libyan Military Cooperation, 1970–1990*, „International History Review” 2022, nr 44 (4), s. 791–811; P. Gasztold-Seń, *Kontrwywiadowcza ochrona kontraktów wojskowych PRL w Libii w latach osiemdziesiątych XX wieku* [w:] *Studia nad wywiadem i kontrwywiadem Polski w XX wieku*, t. 2, red. W. Skóra, P. Skubisz, Szczecin 2015, s. 673–725; P. Gasztold-Seń, *Between Non-Refundable Aid and Economic Profits: Export of Arms from the Polish People's Republic to the Third World Countries* [w:] *Post-1945 Poland: Modernities, Transformations and Evolving Identities. Working papers. Programme on Modern Poland*, red. H. Czyżewski, K. Jeżowska, M. Kunicki, Oxford 2016, s. 47–58; P. Nisztor, *Rekiny wojny. Kto naprawdę zarabia na polskim handlu bronią*, Warszawa 2019.

poświęcona jest pomocy skierowanej do niepodległych państw. W artykule wykorzystano dokumenty znajdujące się w zasobie Centralnego Archiwum Wojskowego – Wojskowego Biura Historycznego, Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych, Archiwum Akt Nowych i Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej.

POMOC WOJSKOWA BLOKU KOMUNISTYCZNEGO DLA TRZECIEGO ŚWIATA

Od momentu przejścia władzy przez bolszewików w Rosji władze tego kraju prowadziły ekspansjonistyczną politykę w celu eksportu systemu komunistycznego do innych krajów Europy i Azji oraz bezpośredniego podporządkowania sobie krajów wchodzących dawniej w skład Imperium Rosyjskiego (Polski, krajów bałtyckich, Finlandii, Ukrainy, Białorusi, Gruzji, Armenii czy Azerbejdżanu). Choć Józef Stalin dosyć ostrożnie podchodził do zaangażowania w Azji, Afryce i na Bliskim Wschodzie, to jednak poprzez Komintern starał się kontrolować organizacje komunistyczne działające na różnych kontynentach¹¹.

Stalin udzielał też pomocy wojskowej podmiotom, które uważały się za marksistowskie. Nie robił tego jednak w sposób zdecydowany, bo zarówno w przypadku republikanów w czasie wojny domowej w Hiszpanii 1936–1939¹², jak i greckich komunistów walczących w wojnie domowej 1946–1949¹³ nie do końca był przekonany o szansach na ich ostateczną wygraną. Można zauważyć, że dawkował im pomoc militarną, co finalnie przyczyniło się do przegranej sił komunistycznych w obu wojnach. Grecy komuniści nie byli jedynymi, którzy otrzymywali wsparcie wojskowe z Moskwy. Na mniejszą skalę pomoc tego typu otrzymały niektóre partie komunistyczne w Azji, m.in. komuniści birmańscy¹⁴.

Jednym z największych sukcesów sił komunistycznych po II wojnie światowej było przejście władzy w Chinach przez Mao Zedonga w 1949 r. Dzięki dostawom uzbrojenia przyczynił się do tego również Stalin, choć oczekiwania chińskich komunistów były o wiele większe niż wsparcie z Moskwy, co wpłynęło na obustronne relacje w przyszłości¹⁵. Stalin udzielał też pomocy komunistom koreańskim, ale po wybuchu wojny w 1950 r. i zaangażowaniu się w nią Stanów Zjednoczonych dyktator sowiecki zrzucił na barki

¹¹ Zob. S.N. MacFarlane, *Successes and Failures in Soviet Policy Toward Marxist Revolutions in the Third World, 1917–1985* [w:] *The USSR and Marxist Revolutions in the Third World*, red. M.M. Katz, Melbourne 1990, s. 6–50; *Left Transnationalism. The Communist International and the National, Colonial, and Racial Questions*, red. O. Drachewych, I. McKay, Montreal 2019; K. McDermott, J. Agnew, *The Comintern. A History of International Communism from Lenin to Stalin*, Houndsmills–London 1996; W. Bachmann, *Die UdSSR und der Nahe Osten. Zionismus, ägyptischer Antikolonialismus und sowjetische Außenpolitik bis 1956*, München 2011.

¹² J. McCannon, *Soviet Intervention in the Spanish Civil War, 1936–1939: A Reexamination*, „Russian History” 1995, t. 22, nr 2, s. 154–180.

¹³ N. Marantzidis, *The Greek Civil War (1944–1949) and the International Communist System*, „Journal of Cold War Studies” 2013, t. 15, nr 4, s. 25–54; zob. *PRL a wojna domowa w Grecji / The Polish People’s Republic and the Greek Civil War*, red. M. Semiczszyn, Szczecin 2016.

¹⁴ L. Lutz-Auras, *Russia and Myanmar – Friends in Need?*, „Journal of Current Southeast Asian Affairs” 2015, 34 (2), s. 170.

¹⁵ R.L. Garthoff, *Sino-Soviet Military Relations*, „The Annals of the American Academy of Political and Social Science” 1963, t. 349, s. 82–83.

Chińczyków bezpośredni udział w walkach, zapewniając wsparcie lotnicze w razie ataku wroga na terytorium ChRL. Moskwa przekazała Chińczykom nowoczesne samoloty Mig-15 i zapewniła odpowiednie szkolenie. Piloci sowieccy zresztą brali bezpośredni udział w działaniach bojowych¹⁶.

Śmierć Stalina w 1953 r. i późniejsza destalinizacja sprawiły, że nowe kierownictwo KPZR zaczęło inaczej patrzeć na sytuację panującą w obszarze pozaeuropejskim¹⁷. Wprawdzie Stalin wysyłał broń do Azji, ale wojnę w Korei traktował po części jako odwrócenie uwagi od sytuacji w Europie. Z kolei Nikita Chruszczow dostrzegał wiele możliwości w Trzecim Świecie, gdzie chwiały się fundamenty europejskich imperiów kolonialnych. Jego zdaniem Związek Sowiecki potrzebował nowego podejścia do dyplomacji, gdyż wybuch wojny nuklearnej nieco się oddalił, a więc walka z kapitalizmem musiała przyjąć nowe formy. Jedną z nich było zaangażowanie polityczne, ekonomiczne i wojskowe w Trzecim Świecie¹⁸. O słuszności takiego podejścia Chruszczow przekonał się po zawarciu porozumienia o sprzedaży broni między Czechosłowacją a Egiptem we wrześniu 1955 r. Egipski prezydent Gamal Abdel Nasser początkowo zwrócił się do Stanów Zjednoczonych z pytaniem o możliwość dostaw uzbrojenia¹⁹. Waszyngton jednak odmówił, nie chcąc drażnić Izraela i trzymając się ducha Deklaracji trójstronnej z 1950 r., zawartej przez USA, Wielką Brytanię i Francję, a gwarantującej *status quo* na Bliskim Wschodzie i opowiadającej się przeciwko wyścigowi zbrojeń²⁰.

Nasser zwrócił się więc do Moskwy, która nie zamierzała mu odmówić, ale nie chciała jeszcze w pełni ujawniać swoich intencji i wykorzystwała Pragę jako pośrednika w dostawach uzbrojenia. Czechosłowacja była dla Egiptu idealnym partnerem, ponieważ oba kraje od kilku lat prowadziły rozmowy o sprzedaży uzbrojenia²¹. Porozumienie z września 1955 r. radykalnie zmieniło sytuację na Bliskim Wschodzie, gdyż Egipt znacznie wzmocnił swój potencjał militarny²². Dodatkowo Nasser zaczął blisko współpracować z Moskwą w innych dziedzinach, co przełożyło się na budowę tamy w Asuanie, przyjazd do Egiptu wielu sowieckich doradców i ekspertów oraz na ożywienie kontaktów politycznych. Alians Kairu i Moskwy rozpoczął się zatem od sprzedaży uzbrojenia, co stanowiło dla Chruszczowa wyraźny sygnał, że wsparcie wojskowe będzie odgrywać główną rolę w nadchodzącej „pokojoyej koegzystencji”, a więc niemilitarnej konfrontacji ze Stanami

¹⁶ M. O'Neill, *Soviet Involvement in the Korean War: A New View from the Soviet-Era Archives*, „OAH Magazine of History” 2000, t. 14, nr 3, s. 20–24.

¹⁷ S. Mazov, *A Distant Front in the Cold War. The USSR in West Africa and the Congo, 1956–1964*, Stanford 2010, s. 13.

¹⁸ W. Taubman, *Khrushchew: The Man and His Era*, New York 2003, s. 354.

¹⁹ R. Abou-El-Fadl, *Foreign Policy as Nation Making Turkey and Egypt in the Cold War*, Cambridge 2019, s. 204–232.

²⁰ S. Slonim, *Origins of the 1950 Tripartite Declaration on the Middle East*, „Middle Eastern Studies” 1987, t. 23, nr 2, s. 135–149.

²¹ P. Muehlenbeck, *Czechoslovakia in Africa...*, s. 91.

²² M. Golani, *The historical place of the Czech-Egyptian arms deal, Fall 1955*, „Middle Eastern Studies” 1995, nr 31 (4), s. 803–827; O. Leslau, *Israeli Intelligence and the Czech-Egyptian Arms Deal*, „Intelligence and National Security” 2012, nr 27 (2), s. 327–348; G. Laron, *Cutting the Gordian Knot: The Post-WWII Egyptian Quest for Arms and the 1955 Czechoslovak Arms Deal*, The Cold War International History Project, Working Paper #55, February 2007.

Zjednoczonymi²³. Sprzedaż broni Egipcjom nie tylko przyczyniła się do rozwoju relacji ZSRS z Globalnym Południem, lecz także miała duży wpływ na aktywizację kontaktów z innymi państwami socjalistycznymi. Przykładem mogą być Węgry, które po 1955 r. zwiększyły obroty handlowe z Egiptem²⁴. Skorzystała również PRL, która realizowała część kontraktu wojskowego zawartego między Kairem i Pragą, polegającego na szkoleniu egipskich marynarzy w Gdyni²⁵. Nowe podejście bloku sowieckiego do relacji z Trzecim Światem rozpoczęło się zatem mniej więcej w 1955 r., na co wpływ miały również inne czynniki, to znaczy konferencja w Bandungu, która stworzyła podwaliny pod Ruch Państw Niezaangażowanych, oraz powołanie Układu Warszawskiego.

Pomoc wojskowa stała się jednym z głównych narzędzi wykorzystywanych przez Kreml do budowania wpływów w Trzecim Świecie. Przybierała ona postać dostaw nieodpłatnych, odpłatnych (choć po mocno obniżonej cenie) oraz dostaw opartych na nisko oprocentowanych kredytach, które najczęściej trafiały do struktur państwowych²⁶. Pierwsza forma wsparcia zazwyczaj dotyczyła ruchów narodowyzwoleńczych i partii komunistycznych, choć odbiorcami bezpłatnego uzbrojenia były też państwa, np. Demokratyczna Republika Wietnamu (DRW). Zwiększenie pomocy sowieckiej dla Hanoi nastąpiło po ustąpieniu Chruszczowa i objęciu przywództwa przez Leonida Breżniewa. Rekonfiguracja stanowiska Moskwy wynikała głównie z rozdzwieńku w bloku komunistycznym, w którym Chiny, wspomagające militarnie Wietnam Północny²⁷, systematycznie oskarżały kierownictwo KPZR o rewizjonizm, a przede wszystkim o brak pomocy dla ruchów narodowyzwoleńczych²⁸. Zresztą Pekin bardzo intensywnie walczył o własne interesy na Globalnym Południu, a jednym z instrumentów zdobywania wpływów była pomoc wojskowa²⁹.

Moskwa rozpoczęła więc w 1965 r. masową akcję pomocy wojskowej dla DRW, w której wzięły udział właściwie wszystkie kraje pozostające w jej orbicie³⁰. Rok później ekipa Breżniewa zwiększyła pomoc, dostarczając DRW nowoczesne systemy obrony przeciwlotniczej i samoloty Mig-21³¹. Od 1967 r. Związek Sowiecki pozostawał głównym dostawcą pomocy wojskowej dla DRW, wysyłając tam jednocześnie ponad tysiąc doradców wojskowych³². Ogromne wsparcie bloku komunistycznego w dużej mierze przyczyniło się do

²³ Zob. G. Guan-Fu, *Soviet Aid to the Third World an Analysis of Its Strategy*, „Soviet Studies” 1983, nr 35 (1), s. 71–89.

²⁴ L. Krajcsir, *Hungary and the Czech-Egyptian Arms Deal Egypt's arms purchases: from Washington to Moscow* [w:] *Various Historical & Political Studies: Egypt and Hungary*, red. A. Abdel-Ati Al-Naggar, Cairo 2019, s. 30–33.

²⁵ W.H. Mott IV, *Soviet Military Assistance...*, s. 80.

²⁶ B.D. Porter, *The USSR in Third World Conflicts. Soviet Arms and Diplomacy in Local Wars, 1945–1980*, Cambridge 1984, s. 40–41.

²⁷ C. Jian, *China's Involvement in the Vietnam War, 1964–69*, „The China Quarterly” 1995, nr 142, s. 362–365.

²⁸ Zob. L. Lüthi, *The Sino-Soviet Split: Cold War in the Communist World*, Princeton 2008.

²⁹ J. Yuzhou Sun, *Supplied cash and arms but losing anyway: Chinese support of the Lumumbist insurgencies in the Congo Crisis (1959–65)*, „Cold War History” 2022, nr 22 (4), s. 459–478.

³⁰ N. Khoo, *Breaking the Ring of Encirclement. The Sino-Soviet Rift and Chinese Policy toward Vietnam, 1964–1968*, „Journal of Cold War Studies” 2010, nr 12 (1), s. 16–17.

³¹ D.S. Zagoria, *Vietnam Triangle: Moscow, Peking, Hanoi*, New York 1967, s. 50–51.

³² C. Marangé, *Le communisme vietnamien (1919–1991). Construction d'un État-nation entre Moscou et Pékin*, Paris 2012, s. 330.

zwycięstwa DRW, upadku Sajgonu w kwietniu 1975 r. i proklamowania Socjalistycznej Republiki Wietnamu.

Wśród odbiorców sowieckiej pomocy militarnej znalazły się m.in. Indonezja, Algieria³³, Ghana, Gwinea, Benin, Indie, Irak, Syria, Laos, Nigeria, Angola, Etiopia, Somalia, Mali, Grenada, Nikaragua i Jemen (Południowy)³⁴. Pomoc wojskowa trafiała do organizacji narodowowyzwoleńczych³⁵, np. walczących z rządami białych mniejszości w RPA i Rodezji, czy też z portugalskim kolonializmem w Angoli (MPLA)³⁶, Gwinei (PAIGC)³⁷ i Mozambiku (FRELIMO)³⁸. Broń otrzymywały organizacje palestyńskie, zwłaszcza reprezentujące nurt markszystowsko-leninowski, jak Ludowy Front Wyzwolenia Palestyny³⁹. Czasami odbiorca – z różnych powodów – zmieniał front geopolityczny i przestawał otrzymywać uzbrojenie z bloku komunistycznego. Przykładem może być Egipt, który dzięki Anwarowi As-Sadatowi wyszedł z wpływow sowieckich⁴⁰, i Somalia, która po rozpoczęciu wojny o Ogaden straciła poparcie Moskwy na rzecz Etiopii, zbliżając się tym samym do Waszyngtonu, co miało oczywiście przełożenie na zmianę dostawcy uzbrojenia⁴¹.

Pomoc wojskowa ZSRS dla odbiorców państwowych i niepaństwowych była przekazywana bezpośrednio przez Moskwę lub przez pośredników takich jak Czechosłowacja w 1955 r. Trzeba również wspomnieć o głębokim zaangażowaniu Kuby w Afryce, które jednak nie zawsze wynikało ze strategii Kremla, lecz w większej mierze z ambicji Fidela Castro⁴². Pierwszym odbiorcą uzbrojenia wysłanego z Hawany był algierski Front Wyzwolenia Narodowego, który w styczniu 1962 r. otrzymał m.in. 1500 karabinów i moździerz pro-

³³ Y. Zoubir, *Soviet Policy in the Maghreb*, „Arab Studies Quarterly” 1987, nr 9 (4), s. 401.

³⁴ Szerzej na temat pomocy wojskowej ZSRS dla Trzeciego Świata zob.: B.D. Porter, *The USSR in Third World Conflicts...*; L.W. Grau, *Soviet Soldier-Internationalists in Support of Communist Revolutions* [w:] *Mysteries of the Cold War*, red. S.J. Cimbala, Aldershot 1999, s. 172–193; W.P. Limberg, *Soviet military support for third world Marxist regimes* [w:] *The USSR and Marxist revolutions in the Third World*, red. M.N. Katz, Cambridge 1990, s. 51–119; M.A. Goodman, *The Role of Soviet Military and Economic Aid to the Third World under Gorbachev* [w:] *The Soviet Union in the Third World*, red. C.S. Saivetz, Boulder, CO, 1989, s. 52–72; R.E. Bissell, *Soviet Military Aid to Africa*, „Journal of Contemporary African Studies” 1981, nr 1 (1), s. 1–18; U. Raʿanan, *The USSR Arms The Third World: Case Studies in Soviet Foreign Policy*, Worcester 1969; *The Soviet Program of Military Aid to Less Developed Countries, 1955–1965, Directorate of Intelligence, Office of Research and Reports, September 1965*, https://www.cia.gov/readingroom/docs/DOC_0000232637.pdf, dostęp 10 VII 2022 r.

³⁵ Zob. G. Golan, *The Soviet Union and National Liberation Movements in the Third World*, London 1988.

³⁶ Ludowy Ruch Wyzwolenia Angoli – Partia Pracy (Movimento Popular de Libertação de Angola – Partido do Trabalho, MPLA).

³⁷ Afrykańska Partia Niepodległości Gwinei i Wysp Zielonego Przylądka (Partido Africano da Independência da Guiné e Cabo Verde, PAIGC).

³⁸ Front Wyzwolenia Mozambiku (Frente de Libertação de Moçambique, FRELIMO); zob. N. Telepneva, *The Soviet Union and the Collapse of the Portuguese Empire in Africa, 1961–1975*, Chapel Hill 2021.

³⁹ Ch. Andrew, V. Mitrokhin, *The Sword and the Shield: The Mitrokhin Archive and the Secret History of the KGB*, New York 2001, s. 381.

⁴⁰ M.M. El Hussini, *Soviet-Egyptian Relations, 1945–85*, New York 1987, s. 191–211.

⁴¹ G. Tareke, *The Ethiopia-Somalia War of 1977 Revisited*, „The International Journal of African Historical Studies” 2000, nr 33 (3), s. 635–667.

⁴² R. Yordanov, *Towards a Pax Cubana: revolution, socialism and development in Havana's Cold War foreign policy*, „Revista Brasileira de Política Internacional” 2022, nr 65 (1), s. 1–17; E. Schmidt, *Foreign Intervention in Africa. From the Cold War to the War on Terror*, New York 2013, s. 29.

dukcji amerykańskiej⁴³. Kubańczycy wysłali również misje wojskowe do wielu afrykańskich krajów, a także bezpośrednio zaangażowali się w wojnę domową w Angoli, wysyłając tam swoje oddziały, których liczba w połowie lat osiemdziesiątych wynosiła ok. 40 tys.⁴⁴

O ile zaangażowanie Kuby przekraczało pomoc militarną europejskich krajów socjalistycznych, o tyle niekwestionowanym liderem w ilości udzielanego wsparcia była oczywiście Moskwa. Od 1956 do 1978 r. Sowieci dostarczyli do niekomunistycznych krajów Trzeciego Świata uzbrojenie warte ok. 25 mld dolarów amerykańskich. Następnie od 1979 do 1988 r. wartość eksportu uzbrojenia wzrosła do ok. 147 mld dolarów amerykańskich, choć w ostatnich latach Gorbaczowa liczba zawieranych kontraktów i udzielanej pomocy bezzwrotnej znacznie się zmniejszyła, co wynikało z narastającego kryzysu gospodarczego⁴⁵.

UWARUNKOWANIA POMOCY WOJSKOWEJ PRL

Analiza dostępnych dokumentów wskazuje, że PRL prowadziła ograniczoną i ostrożną politykę w zakresie wspierania ruchów narodowowyzwoleńczych w porównaniu do innych krajów socjalistycznych, a zwłaszcza do Czechosłowacji i NRD. Stosunek Warszawy do udzielania pomocy wojskowej charakteryzował się pasywnością, a także wyczekiwaniem na decyzje Moskwy i innych „bratnich” krajów. Władze PRL zazwyczaj decydowały się udzielić wsparcia tylko wtedy, gdy podobną decyzję podjęła Moskwa lub inne kraje socjalistyczne. Kierownictwo PZPR zwracało przy tym bacznie uwagę, czy brak pomocy miałby negatywny wpływ na wizerunek Polski w Trzecim Świecie. Warszawa ponadto nigdy nie wychodziła pierwsza z inicjatywą udzielania wsparcia podmiotom państwowym i ruchom narodowowyzwoleńczym, co odzwierciedlało jej politykę wobec Globalnego Południa nastawioną w dużej mierze na korzyści ekonomiczne. Władze Polski Ludowej nigdy nie traktowały też pomocy wojskowej w sposób strategiczny, jako istotnego elementu polityki zagranicznej, który mógłby przynieść w dłuższym okresie korzyści polityczne lub ekonomiczne.

Stosunek PRL do pomocy militarnej dla Trzeciego Świata dobrze obrazuje przypadek Gwinei. Kraj ten uzyskał niepodległość w 1958 r. i od tego czasu był rządzony twardą ręką przez prezydenta Ahmeda Sékou Tourégo. Wprowadził on system monopartyjny wzorowany na państwach komunistycznych i nawiązał bliskie relacje z blokiem sowieckim, wspierając jednocześnie afrykańskie ruchy antykolonialne. Gwinea udzielała sporej pomocy PAIGC, co stało się w listopadzie 1970 r. przyczyną operacji „Zielone Morze”, kiedy to portugalscy żołnierze wraz z gwinejskimi siłami przeciwnymi Tourému przeprowadzili atak na Konakry, aby zabić prezydenta i lidera PAIGC Amílcar Cabrala⁴⁶. Państwa

⁴³ P. Gleijeses, *Cuba's First Venture in Africa: Algeria, 1961–1965*, „Journal of Latin American Studies” 1996, nr 28, s. 160.

⁴⁴ Zob. E. George, *The Cuban Intervention in Angola, 1965–1991. From Che Guevara to Cuito Cuanavale*, Oxon 2005.

⁴⁵ W.H. Mott IV, *Soviet Military Assistance...*, s. 52.

⁴⁶ K. Kubiak, *Afrykańskie wojny Portugalczyków 1961–1975*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2019, nr 2 (34), s. 327–328; zob. *idem*, *Zamorskie wojny Portugalczyków 1960–1975*, t. 1, Warszawa 2021; *idem*, *Zamorskie wojny Portugalczyków 1960–1975*, t. 2, Warszawa 2022.

komunistyczne potępiły inwazję i wyraziły solidarność z rządem Gwinei. W grudniu 1970 r. polskie MSZ informowało, że pomocy wojskowej Tourému udzieliły lub zadeklarowały takową dostarczyć ZSRS, NRD, Rumunia, Bułgaria oraz Jugosławia. „W tej sytuacji zdaniem Ministerstwa Spraw Zagranicznych byłoby trudno uchylić się od udzielenia ofierze agresji chociażby niewielkiej pomocy [...]. Tego rodzaju pomoc, która dla Gwinei ma znaczenie priorytetowe, będzie miała aktualną wymowę polityczną zarówno w opinii gwinejskiej, jak i afrykańskiej” – czytamy w notatce podsekretarza stanu MSZ dla szefa MON gen. Wojciecha Jaruzelskiego⁴⁷. W związku z tym pod koniec 1971 r. Warszawa wysłała do Konakry karabiny wz. 44 (500)⁴⁸, moździerz 82 mm wz. 41 (10) z pociskami (1800), amunicję 7,62 mm (75 000), hełmy stalowe wz. 50 (300) oraz leki⁴⁹. Była to dość symboliczna pomoc, którą zaoferowano po tym, jak Moskwa oraz inne kraje komunistyczne publicznie wyraziły już swoje stanowisko. Nie było niespodzianką również to, że dostarczona broń pamiętała jeszcze czasy II wojny światowej. Trzeba dodać, że kraje socjalistyczne w ramach pomocy bezzwrotnej nie przekazywały najnowszego uzbrojenia. Zazwyczaj pozbywano się z magazynów starszych typów uzbrojenia lub przekazywano broń wycofaną już z użytku. Zresztą pomoc dla wielu państw Globalnego Południa obejmowała – jak czytamy w jednym z dokumentów KC PZPR – „różne zbędne u nas artykuły”⁵⁰.

Władze PRL nigdy nie wychodziły przed szereg i przed podjęciem decyzji o udzieleniu pomocy wojskowej starały się dokładnie wy badać stanowisko „bratnich” krajów. Przykładem może być decyzja o pomocy dla Somalii, która została podjęta w 1976 r. dopiero po dokładnej analizie stanowiska Moskwy: „Wg rozeznania MSZ, strona radziecka jest również mocno zaangażowana w sprawy Demokratycznej Republiki Somalii. W tym świetle nasze działanie może się spotkać z pozytywną oceną ZSRR”⁵¹. Władze w Mogadiszu nie otrzymały finalnie polskiej pomocy, o czym będzie mowa w dalszej części artykułu, ale powyższy cytat odzwierciedla ostrożne podejście PRL. Podobnie gdy w styczniu 1987 r. ambasador Tanzanii zgłosił się do MSZ z prośbą o udzielenie jego państwu pomocy wojskowej, zanim podjęto ostateczną decyzję, najpierw dokładnie zbadano stanowisko innych państw. Kiedy okazało się, że ZSRS, Kuba, Bułgaria, NRD i Węgry udzielią Tanzanii pomocy, „biorąc pod uwagę stanowisko innych KS [krajów socjalistycznych]”, minister spraw zagranicznych Marian Orzechowski przychylił się do prośby i zarekomendował wysłanie uzbrojenia⁵². W związku z tym do Tanzanii trafiły

⁴⁷ Centralne Archiwum Wojskowe – Wojskowe Biuro Historyczne (dalej CAW-WBH), Centralny Zarząd Inżynierii MHZ (dalej CENZIN), 247/91/136, Odpis notatki podsekretarza stanu w MSZ dla ministra obrony narodowej gen. Wojciecha Jaruzelskiego, Warszawa, 10 XII 1970 r., k. 31.

⁴⁸ Prawdopodobnie chodzi o polską licencyjną wersję karabinu Mosina wz. 44, produkowaną przez Fabrykę Broni w Radomiu.

⁴⁹ CAW-WBH, CENZIN, 247/91/136, Notatka dla prezesa Rady Ministrów Piotra Jaroszewicza, 22 V 1971 r., k. 1.

⁵⁰ Archiwum Akt Nowych (dalej AAN), KC PZPR, LXXVI-444, Pomoc udzielana przez PRL krajom rozwijającym się, b.d., b.p.

⁵¹ CAW-WBH, Komisja Planowania przy Radzie Ministrów – Zespół Wojskowy (dalej KPpRM-ZW), 1307/97/74, Pismo dyrektora Zespołu Wojskowego Komisji Planowania przy RM płk. Stanisława Ciastonia do towarzysza ministra, lipiec 1976 r., k. 42.

⁵² CAW-WBH, Komisja Planowania przy Radzie Ministrów – Pion Spraw Obronnych (dalej KPpRM-PSO), 1315/97/77, Pilna notatka Mariana Orzechowskiego w sprawie udzielenia pomocy Tanzanii, Warszawa, 11 I 1987 r., k. 49–50v.

m.in. pistolety maszynowe PPSz (100), pistolety TT (20) z amunicją (63 000), granatniki RPG-2 (9) z nabojami (270) oraz granaty (440)⁵³.

Oczywiście zdarzało się, że władze w Moskwie wręcz wymagały od państw pozostających w jej orbicie udzielenia pomocy wojskowej konkretnym odbiorcom. Zazwyczaj skalę takiej pomocy pozostawiono do samodzielnej decyzji państw satelickich. Przykładem może być posiedzenie XXVI Sesji Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej w Moskwie w dniach 11–12 lipca 1972 r., kiedy to zdecydowano o udzieleniu pomocy Ludowej Republice Bangladeszu. Kraj ten uzyskał niepodległość w marcu 1971 r. po brutalnej wojnie z Pakistanem. Nowe władze starały się wcielić w życie koncepcje socjalistyczne i dlatego mogły liczyć na wsparcie Kremla. W czasie spotkania RWPG w lipcu 1972 r. „kraje członkowskie solidarnie zobowiązały się w krótkim czasie przygotować propozycje” w zakresie pomocy Bangladeszowi⁵⁴. W związku z tym kierownictwo PZPR, zgodnie z oczekiwaniami ZSRS, zadeklarowało swój udział w pomocy⁵⁵. W lutym 1973 r. rząd PRL przekazał bezpłatnie lekarstwa i 20 używanych ciężarówek wojskowych⁵⁶.

W październiku 1973 r. wojska egipskie i syryjskie zaatakowały Izrael, co spowodowało wybuch wojny Jom Kippur. Wprawdzie początkowo armie arabskie odnosiły spore sukcesy, ale udana kontrofensywa izraelska zmusiła je do zawieszenia broni. Spore straty w sprzęcie armii Egiptu i Syrii spowodowały, że na polecenie Moskwy kraje socjalistyczne udzieliły tym krajom szybkiej pomocy wojskowej⁵⁷. W tym celu nawiązano współpracę z Bułgarią, która drogą morską wysłała do Syrii część sprzętu ze swoich zapasów, co później zostało zrekompensowane ze stanów Wojska Polskiego. Zakres pomocy dla Syrii był bardzo szeroki i dotyczył m.in. czołgów T-54 (100), samolotów Mig-21 (12), wyrzutni pocisków przeciwpancernych „Malutka” (18) z raketami (1700), granatników przeciwpancernych RPG-7 (150) z nabojami (10 000), pocisków przeciwpancernych 57 mm (20 000), pocisków do haubic 122 mm (32 000) oraz granatów RG-42 i F-1 (200 000)⁵⁸.

Można zauważyć, że PRL przekazała Syrii dużo nowoczesnego sprzętu o wartości ok. 30 mln dolarów amerykańskich, co znacznie uszczupliło zapasy Wojska Polskiego, zważywszy, że duża część wojsk pancernych wciąż wykorzystywała czołgi T-34-85, produkowane w latach 1952–1956. Dlatego też Warszawa początkowo wcale nie traktowała dostaw jako bezpłatnych i zaczęła nieśmiało dopytywać się o zwrot kosztów za dostarczone uzbrojenie. Podobnie zresztą postąpiły władze Węgier i Bułgarii, które starały się przekonać Damaszek do uregulowania choćby części płatności. Rozmowy z Syryjczykami nie przyniosły jednak

⁵³ CAW-WBH, KPpRM-PSO, 1315/97/77, Wykaz uzbrojenia i sprzętu wojskowego przekazywanego Siłom Zbrojnym Tanzanii, [1987], k. 44.

⁵⁴ CAW-WBH, Sztab Generalny – Biuro do spraw Importu i Eksportu (dalej SG-BdsliE), 248/91/620, Notatka do decyzji w sprawie eksportu uzbrojenia i sprzętu wojskowego do Ludowej Republiki Bangladesz, 6 X 1973 r., k. 304.

⁵⁵ CAW-WBH, SG-BdsliE, 248/91/620, Notatka do decyzji w sprawie udzielenia pomocy Ludowej Republice Bangladesz, 14 IV 1973 r., k. 128.

⁵⁶ CAW-WBH, SG-BdsliE, 248/91/620, Decyzja nr 32/73 Prezydium Rządu z 27 lutego 1973 r., k. 124.

⁵⁷ W. Jarząbek, *Dyplomacja polska w warunkach odprężenia (styczeń 1969 – lipiec 1975)* [w:] *Historia polskiej dyplomacji*, t. 6: 1944/45–1989, red. W. Materski, W. Michowicz, Warszawa 2010, s. 718.

⁵⁸ *Szyfrogram ministra spraw zagranicznych do ambasadora w Damaszku o decyzji udzielenia Syrii pomocy wojskowej*, Warszawa, 13 października 1973 r. [w:] *Polskie dokumenty dyplomatyczne 1973*, red. P.M. Majewski, Warszawa 2006, s. 529.

żadnych rezultatów. „Odpowiedź rządu syryjskiego sprowadzała się do tego, że przekazany sprzęt przyjęli z wdzięcznością jako pomoc narodu polskiego dla narodu syryjskiego. W wystąpieniu do I Sekretarza KC tow. Gierka i rządu polskiego prezydent Assad nie zwracał się o zakup broni. Traktowali i traktują udzieloną pomoc jako nieodpłatną i rząd syryjski nie widzi celowości podejmowania rozmów na temat określenia finansowych roszczeń za udzieloną pomoc” – czytamy w notatce Ministerstwa Handlu Zagranicznego ze stycznia 1976 r.⁵⁹ Władze w Warszawie nie miały innego wyjścia, jak zaakceptować stanowisko syryjskie i uznać przekazanie broni jako formę bezpłatnej pomocy. Inny przykład koordynowania przez Związek Sowiecki pomocy wojskowej stanowiły dostawy do Demokratycznej Republiki Wietnamu, w które były zaangażowane właściwie wszystkie kraje znajdujące się pod kuratelą Moskwy, co zostanie omówione w następnej części artykułu.

Ostrożne i niekiedy wstrzemięźliwe podejście władz PRL do udzielania pomocy wojskowej w Trzecim Świecie wynikało z kilku względów. Przede wszystkim Warszawa prowadziła politykę dosyć pragmatyczną, skupiając się raczej na korzyściach ekonomicznych niż ideologicznych. Afryka, Azja i Ameryka Łacińska nie stanowiły priorytetów dla polskiej dyplomacji, gdyż interesy Warszawy były tam ograniczone. W przeciwieństwie do Czechosłowacji i NRD, władze PRL ani nie angażowały się w rozbudowę struktur bezpieczeństwa i sił zbrojnych w państwach afrykańskich, ani nie prowadziły rozbudowanych szkoleń z marksizmu-leninizmu dla partii komunistycznych działających na Globalnym Południu. Wprawdzie na początku lat sześćdziesiątych Warszawa otworzyła wiele ambasad na kontynencie afrykańskim, ale były one nastawione na współpracę gospodarczą i naukową i nie prowadziły aktywnej penetracji regionu przez aparat wywiadowczy⁶⁰. Takie podejście różniło właśnie PRL od NRD i Czechosłowacji, które to pomagały w kształceniu kadr z Trzeciego Świata w duchu marksizmu-leninizmu i wspierały tworzenie lokalnych struktur bezpieczeństwa. Kierownictwo PZPR nie angażowało się w taką działalność. Przykładem może być prośba sekretarza ds. obrony SWAPO⁶¹ Richarda Kapelwy, który w maju 1977 r. zwrócił się o przeszkolenie w Polsce pięciu osób „w zakresie bezpieczeństwa wywiadu i kontrwywiadu”. Odpowiedź z Warszawy była negatywna: „Za pośrednictwem Ambasady w Dar-Es-Salaam i przedstawicielstwa SWAPO w Tanzanii powiadomiliśmy o niemożności zorganizowania takiego szkolenia”⁶².

Pomoc Warszawy dla Trzeciego Świata można podzielić na dwa okresy. W latach 1956–1970, a więc za rządów Władysława Gomułki, PRL nie przekazywała bezpłatnie broni ruchom narodowowyzwoleńczym poza wsparciem komunistów w Indochinach – w Laosie (Pathet Lao) i Wietnamie (Demokratyczna Republika Wietnamu) oraz wsparciem Algierii zaraz po odzyskaniu niepodległości przez to państwo⁶³. Objęcie władzy przez Edwarda Gierka

⁵⁹ AAN, KC PZPR, XI/526, Notatka w sprawie udzielonej pomocy Rządowi Republiki Syryjskiej w czasie konfliktu na Bliskim Wschodzie w 1973 r., Warszawa, 22 I 1976 r., k. 2–3.

⁶⁰ Zob. P. Gasztold, *Lost Illusions: The Limits of Communist Poland's Involvement in Cold War Africa* [w:] *Warsaw Pact Intervention in the Third World. Aid and Influence in the Cold War*, red. P.E. Muehlenbeck, N. Telepneva, London – New York 2018, s. 197–220.

⁶¹ Organizacja Ludu Afryki Południowo-Zachodniej (South West Africa People's Organization, SWAPO).

⁶² AAN, KC PZPR, LXXVI-851, Notatka na temat stosunków PKSzNAA [Polski Komitet Solidarności z Narodami Azji i Afryki] ze SWAPO, 20 XII 1977 r., b.p.

⁶³ W latach 1963–1964 Algieria otrzymywała z PRL pomoc wojskową w postaci uzbrojenia oraz amunicji (Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (dalej AIPN), 2602/9718, Notatka w sprawie przybycia statku „Kopalnia

na początku lat siedemdziesiątych przełożyło się na zaktywizowanie relacji z Globalnym Południem. W tym czasie (do 1977 r.) bezpłatną pomoc wojskową otrzymały organizacje walczące z portugalskim kolonializmem (MPLA, PAIGC, FRELIMO)⁶⁴, a także Gwinea, Ludowo-Demokratyczna Republika Jemenu, Angola, Etiopia, Mozambik i Bangladesz⁶⁵. Od 1978 r. rozpoczęły się dostawy dla SWAPO w Namibii oraz ZANU w Zimbabwie. Po przejęciu władzy przez gen. Jaruzelskiego i wprowadzeniu stanu wojennego w grudniu 1981 r. pomoc wojskowa została do pewnego stopnia wstrzymana. Dopiero od 1983 r. wznowiono bezpłatne dostawy do wybranych krajów (np. Angoli, LDRJ), dozbrajano niektóre organizacje (np. SWAPO, ANC⁶⁶) i organizowano pomoc dla nowych podmiotów (np. Nikaragui).

Dosyć powściągliwe podejście do angażowania się w problemy Trzeciego Świata wynikało w dużej mierze z polityki realizowanej przez I sekretarza KC. W interesującym nas okresie (1956–1970) partią rządził Władysław Gomułka, którego jednym z głównych celów w polityce zagranicznej było międzynarodowe unormowanie zachodniej granicy PRL. Dlatego też dosyć sceptycznie odnosił się do projektów związanych z aktywnością na tym obszarze. Nie ufał zbyt wiele rewolucyjnym przywódcom z Globalnego Południa, których zresztą czasem nie uważał za prawdziwych komunistów. Przykładem może być jego stosunek do Fidela Castro, z którym spotkał się we wrześniu 1960 r. w czasie sesji ONZ w Nowym Jorku i który nie zrobił na nim dobrego wrażenia. „Ten pierwszy kontakt osobisty, w którym partnerzy nie tylko nie znaleźli wspólnego języka, lecz poczuli do siebie osobistą antypatię, stworzył atmosferę wzajemnej niechęci na wszystkich szczeblach kierowniczych i wykonawczych obu krajów” – czytamy w notatce MSZ z 1974 r.⁶⁷ Odwzajemniana niechęć Gomułki do Castro spowodowała, że relacje polsko-kubańskie były w latach sześćdziesiątych mocno ograniczone.

O ile Gomułka nie widział sensu w ekspansji ideologicznej czy też militarnej bloku sowieckiego na Trzeci Świat, o tyle jego następcą Gierek prowadził w tamtym regionie bardziej aktywną politykę. Postępujące od połowy lat siedemdziesiątych problemy ekonomiczne spowodowały jednak, że zakres zaangażowania Warszawy w pomoc wojskową dla Trzeciego Świata wciąż był ograniczony. Po objęciu stanowiska I sekretarza KC przez gen. Wojciecha Jaruzelskiego, a zwłaszcza po wprowadzeniu stanu wojennego, wsparcie dla Trzeciego Świata miało już charakter symboliczny. Zachodnie sankcje gospodarcze i potrzeba zdobywania dewiz spowodowały jednak, że eksport uzbrojenia stał się istotnym elementem pozyskiwania walut wymiennalnych, Warszawa blisko współpracowała zatem z Indiami, Libią, Irakiem oraz Syrią, czyli krajami, które w latach osiemdziesiątych stały się najważniejszymi odbiorcami polskiego uzbrojenia. Kontrakty te wynikały jednak

Szombierki” do Oranu, 19 XI 1963 r., k. 25–26; AIPN, 2602/9718, Notatka służbowa dotycząca przekazania uzbrojenia i amunicji wojskowym władzom Algierii, 23 III 1964 r., k. 56–58).

⁶⁴ AAN, KC PZPR, XI/535, Decyzja nr 32/72 Prezydium Rządu z dnia 23 marca 1972 r. w sprawie pomocy materialnej dla ruchów narodowowyzwoleńczych w Afryce, k. 3–4.

⁶⁵ CAW-WBH, KPpRM-ZW, 1307/97/189, Notatka informacyjna dotycząca koordynacji działań w zakresie pomocy wojskowej dla krajów rozwijających się, [1978], k. 166.

⁶⁶ Afrykański Kongres Narodowy (The African National Congress, ANC).

⁶⁷ *Notatka Departamentu III MSZ o stosunkach polsko-kubańskich (z załącznikami)*, Warszawa, 18 września 1974 r. [w:] *Polskie dokumenty dyplomatyczne 1974*, red. A. Kochański, M. Morzycki-Markowski, Warszawa 2007, s. 185.

w przeważającej mierze z przesłanek ekonomicznych, a nie politycznych i stanowiły bardzo ważny zastrzyk dewiz dla słabnącej gospodarki PRL.

W tym kontekście trzeba dodać, że bezzwrotna pomoc wojskowa była wykorzystywana niekiedy jako przyjacielski gest w relacjach międzynarodowych z państwami, z którymi PRL mniej lub bardziej intensywnie współpracowała na polu ekonomicznym i wojskowym. Gdy w kwietniu 1986 r. instalacje wojskowe w Libii zostały zaatakowane przez lotnictwo Stanów Zjednoczonych (Operation El Dorado Canyon), to władze PRL nie tylko wyraziły swoją solidarność z Muammarem Kaddafim, ale też udzieliły Libii bezzwrotnej pomocy w postaci 12 armat przeciwlotniczych ZU-23-2 wraz z nabojami (250 000)⁶⁸. Był to symboliczny gest solidarności, gdyż Libia w tym czasie zaliczała się do najważniejszych odbiorców polskiego uzbrojenia, za które oczywiście płaciła w dewizach. Tylko w latach 1976–1979 sprzedano tam uzbrojenie o wartości 1 mld złotych dewizowych, co stanowiło 60,3 proc. ogólnej wartości eksportu broni do krajów Trzeciego Świata⁶⁹.

Relacje między PRL a Globalnym Południem były nawiązywane dzięki wielu kanałom informacyjnym. Główną rolę odgrywało Ministerstwo Spraw Zagranicznych, które na poziomie dyplomatycznym utrzymywało przez sieć ambasad i misji handlowych kontakty z niepodległymi państwami. To właśnie placówki dyplomatyczne bardzo często otrzymywały od państw gospodarzy prośby o wsparcie wojskowe.

Warto wspomnieć, że wprawdzie rok 1960 jest uznawany za „Rok Afryki” z powodu ogłoszenia niepodległości przez 17 krajów, to polityka PRL wobec tego kontynentu zmieniła się dopiero w 1965 r., kiedy powołano Polski Komitet Solidarności z Narodami Azji i Afryki (później zmieniono nazwę na: Polski Komitet Solidarności z Narodami Azji, Afryki i Ameryki Łacińskiej)⁷⁰. Aż do upadku komunizmu struktura ta była odpowiedzialna za koordynowanie kontaktów z ruchami narodowowyzwoleńczymi, w tym za udzielanie stypendiów, pomocy charytatywnej i organizowanie kampanii solidarnościowych, np. podczas wojny w Wietnamie⁷¹.

Trzecim kanałem kontaktów był Wydział Zagraniczny Komitetu Centralnego PZPR, który koordynował relacje z partiami komunistycznymi na całym świecie. Zdarzało się również, że to właśnie delegacje partyjne w czasie odwiedzin w Warszawie zgłaszały zapotrzebowanie na pomoc o charakterze wojskowym albo medycznym dla rannych bojowników. Delegacje organizacji wyzwoleńczych przyjeżdżały do PRL w ramach dłuższego tournée po krajach socjalistycznych, więc Warszawa w zasadzie nigdy nie była głównym celem ich wizyty.

Innym kanałem informacyjnym były rezydentury wywiadowcze PRL, działające w Trzecim Świecie. Przykładem może być Liban, gdzie rezydentura Zarządu II Sztabu

⁶⁸ CAW-WBH, KPpRM-PSO, 1315/97/24, Postanowienie nr 21 Prezydium Rządu z dnia 12 maja 1986 r. w sprawie udzielenia bezzwrotnej pomocy Libijskiej Arabskiej Dżamahiriji Ludowo-Socjalistycznej i Angolskiej Republice Ludowej, k. 56.

⁶⁹ CAW-WBH, KPpRM-ZW, 1307/97/273, Obroty specjalne z krajami rozwijającymi się w latach 1976–1979, [1980], k. 146.

⁷⁰ AAN, Polski Komitet Solidarności z Narodami Azji, Afryki i Ameryki Łacińskiej (dalej PKSzNAAiAŁ), 22, Stenogram z I walnego konstytucyjnego zebrania Polskiego Komitetu Solidarności z Narodami Azji i Afryki odbytego w Warszawie, 21 VI 1965 r., b.p.

⁷¹ AAN, PKSzNAAiAŁ, 26, Sprawozdanie Komisji Rewizyjnej Polskiego Komitetu Solidarności z Narodami Azji, Afryki i Ameryki Łacińskiej, [1990], b.p.

Generalnego Wojska Polskiego o krypt. „Cedr” nawiązała w 1968 r. kontakty z przedstawicielami Organizacji Wyzwolenia Palestyny, które zaowocowały sprzedażą peerelowskiej broni palestyńskim fedainom⁷². Warto zauważyć, że wywiad wojskowy nawiązał nieoficjalne relacje z Palestyńczykami na długo przed tym, kiedy OWP otworzyło swoje przedstawicielstwo w PRL, to znaczy przed rokiem 1976⁷³.

POMOC DLA DEMOKRATYCZNEJ REPUBLIKI WIETNAMU (1965–1975)

Najważniejszym odbiorcą pomocy wojskowej udzielanej przez władze w Warszawie w całym okresie trwania Polski Ludowej była Demokratyczna Republika Wietnamu (DRW), która między 1965 a 1975 r. otrzymała ogromne ilości różnego sprzętu wojskowego. Nigdy wcześniej ani później Warszawa nie udzieliła tak ogromnej pomocy, jak to miało miejsce w przypadku komunistycznego reżimu w Hanoi. Wsparcie militarne dla DRW wynikało z polityki Moskwy, która znalazła się pod presją Chin, udzielających południowemu sąsiadowi istotnego wsparcia w zakresie uzbrojenia. W tym okresie Pekin walczył z Moskwą o wpływy w Trzecim Świecie i pomoc wojskowa była ważnym aspektem tej rywalizacji. Dlatego też po odsunięciu Chruszczowa od władzy nowe kierownictwo KPZR pod kierunkiem Leonida Breżniewa rozpoczęło operację dozbrajania sił DRW, w czym Polska odegrała bardzo istotną rolę. Przede wszystkim Warszawa posiadała silną marynarkę handlową, która transportowała nie tylko broń wyprodukowaną w Polsce, lecz także ładunki wysyłane z innych krajów socjalistycznych, np. z Czechosłowacji⁷⁴. Oprócz tego PRL była aktywna na Półwyspie Indochińskim w Międzynarodowej Komisji Kontroli i Nadzoru, co również miało wpływ na ożywione relacje z komunistami w Hanoi⁷⁵.

Między 1965 a 1975 r. nieodpłatna pomoc wojskowa PRL dla DRW wyniosła 139,5 mln rubli, czyli ok. 5,6 mld zł⁷⁶, co odpowiadało ówczesnej kwocie ok. 70 mln dolarów amerykańskich⁷⁷. Z braku odpowiednich źródeł trudno jest porównać skalę polskiej pomocy z dostawami innych krajów socjalistycznych. Wiadomo, że tylko między 1967 a 1970 r. pomoc wojskowa ZSRS wyniosła przynajmniej 760 mln rubli⁷⁸, czyli

⁷² P. Gasztold, *Wars, Weapons and Terrorists: Clandestine Operations of the Polish Military Intelligence Station in Beirut, 1965–1982*, „The International History Review” 2021, nr 43 (1), s. 122–135.

⁷³ *Stosunki dyplomatyczne Polski. Informator*, t. 4: *Afryka i Bliski Wschód 1918–2009*, red. K. Szczepanik, A. Herman-Lukasik, B. Janicka, Warszawa 2010, s. 226.

⁷⁴ Zob. także: A. Szczepańska-Dudziak, „Szczecin czechosłowackim oknem na morza i oceany”. *Szczecin w stosunkach polsko-czechosłowackich 1945–1989*, Szczecin 2021.

⁷⁵ P. Gasztold, *Providing Aid, Arms and Eyes: Polish Economic, Military and Intelligence Support for the Democratic Republic of Vietnam, 1965–1975* [w:] *Eastern Europe and the Far East during the Cold War: International, Economic, Security and Humanitarian Aspects*, red. P. Gasztold, M. Hańderek, S. Szyk, Warszawa 2023 [w druku].

⁷⁶ CAW-WBH, KPpRM-ZW, 1307/97/74, Notatka dyrektora Zespołu Wojskowego Komisji Planowania przy Radzie Ministrów płk. dr. hab. inż. Stanisława Ciastonia w sprawie dostaw sprzętu wojskowego do Socjalistycznej Republiki Wietnamu w ramach pomocy, 4 XI 1976 r., k. 152.

⁷⁷ Przy wymianie 1 dolar amerykański = 80 zł.

⁷⁸ CAW-WBH, KPpRM-ZW, 1306/97/106, Notatka w sprawie polsko-wietnamskich stosunków gospodarczych i nowych propozycji dotyczących pomocy gospodarczej PRL dla DRW, Warszawa, 15 III 1973 r., k. 95.

ok. 380 mln dolarów amerykańskich⁷⁹. Broń wyprodukowana w Polsce była przewożona do Wietnamu koleją oraz statkami. W szczególnych przypadkach zdecydowano się na dostawy drogą lotniczą, np. w czerwcu 1972 r. w odpowiedzi na operację „Pocket Money”, w czasie której Amerykanie zaminowali port w Hajfongu (ok. 11 tys. min)⁸⁰, zorganizowano dostawy specjalistycznego wyposażenia dla wietnamskich pletwonurków minerów⁸¹. W ramach doraźnej pomocy wysłano m.in. aparaty powietrzno-tlenowe, skafandry dla pletwonurków i urządzenia do łączności podwodnej, które posłużyły do rozminowania wód terytorialnych DRW. Specjalna przesyłka została wysłana w lipcu 1972 r. samolotem PLL LOT do Moskwy, skąd następnie linie „Aeroflot” przetransportowały ją do DRW⁸².

Asortyment dostaw do Wietnamu był bardzo szeroki i obejmował lekarstwa, instrumenty medyczne, ubrania, sprzęt strzelecki i artyleryjski, amunicję, granaty, materiały wybuchowe, sprzęt dowodzenia i kierowania ogniem, łączność i radiolokację, sprzęt inżynieryjno-saperski, samochody, ciągniki, a także łódki i statki. Wietnamscy komuniści potrzebowali przede wszystkim broni ręcznej i amunicji, dlatego wśród dostarczonych materiałów można wyróżnić: pistolety maszynowe PPS i PPSz (52 tys. sztuk), karabinki AK (64 tys.), karabiny Mosina (122 tys.), pistolety maszynowe PM-63 (tzw. RAK) (12 tys.), armaty przeciwlotnicze (272), moździerz (2670), miotacze ognia (400) i wykrywacze min (2400). Dużą część dostaw stanowiła amunicja, m.in. do karabinków AK (120 mln sztuk) czy pistoletów PM-63 (8,6 mln). Do Wietnamu dostarczono również ok. 4500 ton materiałów wybuchowych (głównie trotylu, heksogenu i amonitu). Wśród pojazdów warto wyróżnić dostawy samochodów ciężarowych Star 66 (1152 sztuk), GAZ 63 i ZIS 151 (1438), Star 25 i Star 27 (405), GAZ 51 (550), samochodów sanitarnych Nysa i Warszawa (213), samochodów pożarniczych (10), cystern benzynowych (170) oraz ciągników artyleryjskich (542). Dużym wsparciem armii północnowietnamskiej było dostarczenie ponad 460 kompletów różnego rodzaju radiostacji, ponad 6 km kabla telefonicznego oraz 88 ton drutów telefonicznych. Żołnierzom wietnamskim dostarczono równieżczołgi T-34 (10), motocykle WSK (100), barki rzeczne (100), łódki nadmuchiwane (1100), kutry BMK-90M i SMK-75 (57), łopatkę dla piechoty i saperów (35 000) oraz lornetki (9500)⁸³.

Pomoc wojskowa polegała również na szkoleniu wietnamskich żołnierzy (m.in. w Wojskowej Akademii Technicznej – WAT), którego koszty pokrywała w całości Warszawa⁸⁴. Kursy rozpoczęły się w roku 1967 i do 1975 przeszkolono łącznie 106 żołnierzy Wietnamskiej

⁷⁹ Przy wymianie 1 dolar amerykański = 80 zł.

⁸⁰ W.L. Greer, *The 1972 Mining of Haiphong Harbor: A Case Study in Naval Mining and Diplomacy*, Institute of Defence Analysis, April 1997; J. Prados, *Vietnam. The History of Unwinnable War, 1945–1975*, Lawrence 2009, s. 481–482.

⁸¹ CAW-WBH, SG-BdsIIE, 248/91/613, Pismo gen. Jana Czaplę do gen. Zbigniewa Nowaka, Warszawa, 27 VI 1972 r., k. 234.

⁸² CAW-WBH, SG-BdsIIE, 248/91/613, Notatka informacyjna dla ministra obrony narodowej gen. Wojciecha Jaruzelskiego w sprawie pomocy dla Demokratycznej Republiki Wietnamu w 1972 r., [lipiec 1972], k. 245.

⁸³ CAW-WBH, KPpRM-ZW, 1306/97/325, Wykaz ważniejszych wyrobów uzbrojenia i sprzętu wojskowego dostarczonych do Demokratycznej Republiki Wietnamu w ramach nieodpłatnej pomocy wojskowej w latach 1965–1975, k. 32–37.

⁸⁴ AIPN, 2602/8422, Pismo Wydziału Attachatów Wojskowych do attaché wojskowego przy Ambasadzie PRL w Hanoi płk. Jana Kameli, 10 VIII 1968 r., k. 19.

Armii Ludowej, w tym 25 pilotów i innych wysoko wykwalifikowanych specjalistów⁸⁵. Warto zauważyć, że władze w Hanoi prosiły o zwiększenie liczby kursantów, np. w 1973 r. minister obrony narodowej DRW wysłał notę z prośbą o przyjęcie 51 studentów do WAT, ale Warszawa, tłumacząc się trudnościami organizacyjnymi i kadrowymi, zgodziła się jedynie na ośmiu kursantów⁸⁶. W następnych latach władze w Warszawie nadal pomagały Socjalistycznej Republice Wietnamu, przekazując jej nieodpłatnie sprzęt wojskowy, choć odbywało się to już w mniejszej skali.

POMOC DLA KOMUNISTÓW W LAOSIE (PATHET LAO) I LUDOWEJ REPUBLICIE KAMPUCZY

Wietnamscy komuniści nie byli jedynym ugrupowaniem w Azji, które otrzymywało wsparcie z PRL. Na mniejszą skalę pomagano również komunistom laotańskim, którzy skupili się w antykolonialnym ruchu Pathet Lao i w Laotańskiej Partii Ludowej. To pierwsze ugrupowanie bardzo blisko współpracowało z komunistami wietnamskimi i walczyło zbrojnie oraz politycznie w Laosie ze siłami wspieranymi przez Stany Zjednoczone. W 1961 r. Pathet Lao, za pośrednictwem dyplomatów DRW, wystosował prośbę do rządu PRL o udzielenie pomocy w zakresie dostaw lekarstw, materiałów tekstylnych i cukru. Ministerstwo Spraw Zagranicznych uważało „za politycznie słuszne i wskazane” udzielić takiej pomocy i wysłało do Laosu także opatrunki, nosze oraz szyny chirurgiczne⁸⁷. Planowano również przekazać 10 samochodów ciężarowych Star 25, które miały zostać dostosowane do wymogów tropikalnych, choć nie udało się ustalić, czy finalnie weszły one w skład pakietu pomocy⁸⁸. W 1962 r. na prośbę premiera Souvanna Phouma, stojącego na czele rządu koalicyjnego, w którego skład wszedł też Pathet Lao, przekazano dwa tartaki o wartości 750 tys. złotych obiegowych. W latach 1963–1964 pomoc wstrzymano z powodu rozbitcia rządu koalicyjnego⁸⁹. Wtedy też rozpoczął się nowy etap wojny domowej w Laosie, w której komuniści mogli liczyć na pomoc bloku sowieckiego.

W 1966 r. Komitet Centralny Laotańskiej Partii Ludowej zwrócił się o pomoc w zakresie dostaw środków transportu, uzbrojenia, amunicji, łączności, lekarstw i instrumentów

⁸⁵ CAW-WBH, KpPRM-ZW, 519/92/1134, Projekt decyzji Prezydium Rządu w sprawie kontynuowania w Wojsku Polskim szkolenia żołnierzy Wietnamskiej Armii Ludowej, 17 V 1976 r., k. 68; AIPN, 2602/11100, Notatka służbowa z rozmowy na temat studiów pięciu słuchaczy WAL na Wydziale Fizyki Ciała Stałego WAT, przeprowadzonej 11 lutego 1974 z płk. Trin Din Kiu – zastępcą szefa Zarządu Kadr Głównego Zarządu Politycznego WAL, 15 II 1974 r., k. 16–20.

⁸⁶ AIPN, 2602/10298, Notatka służbowa attaché wojskowego, morskiego i lotniczego przy Ambasadzie PRL w Hanoi kmdr. pil. Bogdana Pałuczaka z rozmowy z płk. Tran Dinh Cuu – zastępcą szefa GZP WAL ds. przygotowania kadr, 20 X 1973 r., k. 82–84.

⁸⁷ CAW-WBH, KpPRM-ZW, 519/92/356, Notatka Adama Rapackiego dla towarzysza premiera Józefa Cyrankiewicza w sprawie udzielenia pomocy siłom Pathet Lao i rządu Souvana Phoumy w Laosie, Warszawa, 28 I 1961 r., k. 2.

⁸⁸ CAW-WBH, KpPRM-ZW, 519/92/356, Notatka dla I zastępcy przewodniczącego Komisji Planowania przy Radzie Ministrów, [1961], k. 6–7.

⁸⁹ CAW-WBH, KpPRM-ZW, 1307/97/74, Materiały informacyjne o Laosie – opracowanie MSZ, Warszawa, 22 VIII 1976 r., k. 98.

medyczo-sanitarnych⁹⁰. W przypadku materiałów wojskowych, kierownictwo PZPR zdecydowało się przekazać m.in. ciężarówkę Star 66 (63 sztuki), samochody Warszawa (5)⁹¹, pistolety maszynowe PPSz wz. 41 (400) z amunicją (480 000), karabiny SKS (600), wielokalibrowe karabiny maszynowe DSZK (12) z amunicją (650 000), moździerz 82 mm (20) z nabojami (14 400), miny przeciwpiechotne (10 000), wykrywacze min (20), łopatk piechoty (1000), lornetki (60) i kompasy (50)⁹². Wartość całej dostawy wyniosła ok. 2 mln złotych dewizowych⁹³. Z powodu braku przedstawicielstwa Pathet Lao w Warszawie dostawy z PRL do Laosu miały być koordynowane przez ambasadę DRW, która jednak mocno opóźniała całą sprawę, być może z powodów „dyplomatyczno-politycznych”, jak sugerował płk Stanisław Ciastoń z Zespołu Wojskowego Komisji Planowania przy Radzie Ministrów. Główny problem dotyczył tego, w jaki sposób uzbrojenie miało zostać przetransportowane do Laosu⁹⁴. Ostatecznie 24 sierpnia 1966 r. władze PRL podpisały w Pekinie porozumienie z Chińską Republiką Ludową, na mocy którego Chińczycy zobowiązali się przewieźć koleją przez swoje terytorium część uzbrojenia przeznaczonego dla Pathet Lao⁹⁵. Materiały wojskowe wyruszyły z Polski 31 sierpnia 1966 r. transportem kolejowym złożonym z 10 wagonów krytych i po niecałych dwóch tygodniach dotarły do granicy sowiecko-chińskiej⁹⁶. Następnie zostały dowieziona do granicy wietnamsko-chińskiej i dalej wojsko DRW dostarczyło je komunistom laotańskim. Pozostała część uzbrojenia miała zostać dostarczona transportem morskim z Gdyni do wietnamskiego portu Hajfong⁹⁷.

W następnych latach władze PRL dalej udzielały pomocy wojskowej Pathet Lao, choć dostawy do Laosu były często ujmowane w jednym pakiecie razem z pomocą dla DRW⁹⁸. Dlatego też nie zawsze można wyraźnie oddzielić, które konkretnie uzbrojenie trafiło do Laosu, a które do Wietnamu⁹⁹. Wiadomo jednak, że tylko w latach 1972–1973 ofiarowano laotańskim komunistom karabinki AK (2000) z amunicją (1 650 000), pistolety P-64 (300) z amunicją (200 000) oraz pistolety PM-63 (300) z amunicją (200 000)¹⁰⁰. W 1975 r.

⁹⁰ CAW-WBH, KPpRM-ZW, 519/92/751, Notatka w sprawie propozycji dostaw do Laosu, 14 IV 1966 r., k. 73.

⁹¹ CAW-WBH, KPpRM-ZW, 519/92/751, Załącznik nr 1. Wykaz środków transportowych, wyposażenia i towarów proponowanych jako dostawy w formie pomocy od Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, [1966], k. 87.

⁹² CAW-WBH, KPpRM-ZW, 519/92/751, Wykaz materiałów specjalnych stanowiących pomoc Rządu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej dla Neo Lao Haksat w 1966 r., 13 IX 1966 r., k. 188.

⁹³ CAW-WBH, KPpRM-ZW, 519/92/751, Notatka dla przewodniczącego Komisji Planowania przy Radzie Ministrów St. Jędrzychowskiego, 8.09.1966, k. 190.

⁹⁴ CAW-WBH, KPpRM-ZW, 519/92/751, Notatka płk. Stanisława Ciastonia dla Przewodniczącego Komisji Planowania przy RM St. Jędrzychowskiego, 15.06.1966, k. 112–114.

⁹⁵ CAW-WBH, KPpRM-ZW, 519/92/751, Odpis protokołu o transporcie specjalnych materiałów między Rządami Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i Chińskiej Republiki Ludowej, Pekin, 24.08.1966, k. 185–187.

⁹⁶ CAW-WBH, KPpRM-ZW, 519/92/751, Notatka dla Przewodniczącego Komisji Planowania przy Radzie Ministrów Stefana Jędrzychowskiego, 8 IX 1966 r., k. 190.

⁹⁷ CAW-WBH, KPpRM-ZW, 519/92/751, Uchwała nr 272/66 Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów z 23 sierpnia 1966 r. w sprawie udzielenia pomocy Partii Ludu Laotańskiego w 1966 r., k. 192.

⁹⁸ CAW-WBH, CENZIN, 247/91/233, Projekt Uchwały Rady Ministrów w sprawie udzielenia przez Polską Rzeczypospolitą Ludową pomocy Demokratycznej Republice Wietnamu oraz Ludowej Partii Laosu w 1972 r., [1972], k. 96–99.

⁹⁹ CAW-WBH, SG-BdsliE, 248/91/14, Notatka opracowana w Zespole Wojskowym Komisji Planowania przy Radzie Ministrów, [maj 1973 r.], k. 306.

¹⁰⁰ CAW-WBH, CENZIN, 247/91/233, Lista uzbrojenia przewidzianego do dostawy w 1972 r. z Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej dla Ludowej Partii Laosu, zgodnie z decyzją prezesa Rady Ministrów z dnia 31 grudnia 1971 r., przez

przekazano kolejny pakiet pomocy w postaci amunicji, uzbrojenia, lekarstw i żywności¹⁰¹. W marcu 1977 r. wysłano do wietnamskiego portu Da Nang następny transport uzbrojenia polskim statkiem „Smolny”¹⁰². Ogółem w latach 1976–1977 dostarczono do Laosu m.in. pistolety PPSz wz. 43 (3000), ręczne karabiny maszynowe DP (100), naboje 7,62 mm do rkm DP (1 000 000), granaty obronne F-1 (20 000), miny przeciwpiechotne (2000) i miny przeciwczołgowe (400)¹⁰³.

Komuniści laotańscy prosili o pomoc wojskową zazwyczaj w czasie dwustronnych spotkań. Ostatnia wizyta delegacji wojskowej Laotańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej w PRL odbyła się 5–6 czerwca 1989 r., a więc dzień po wyborach czerwcowych zakończonych klęską PZPR¹⁰⁴. W ramach pomocy strona polska miała przekazać Laosowi m.in. pistolety maszynowe PPSz (500), ręczne granatniki przeciwpancerne RPG-2 (50), naboje do pistoletów TT (200 000) i granaty ręczne (10 000)¹⁰⁵. W tym samym czasie procedowano również prośbę władz Ludowej Republiki Kampuczy, której przewodniczący Rady Państwa gen. Wojciech Jaruzelski i premier Mieczysław F. Rakowski zgodzili się przekazać pistolety maszynowe PPSz wz. 43 (10 000) oraz naboje do pistoletów TT (2 016 000)¹⁰⁶.

Władze PRL udzielały już wcześniej pomocy Ludowej Republice Kampuczy, choć nie zawsze miała ona charakter wojskowy¹⁰⁷. Na początku 1980 r., a więc niedługo po obaleniu prochińskiego reżimu Czerwonych Khmerów, przekazano prowietnamskiemu rządowi w Phnom Penh długopisy (100 000) wraz z wkładami (500 000), suchary z zapasów wojskowych (100 ton), sieci i drobny sprzęt rybacki (450 kg), odzież, lekarstwa i sprzęt medyczny¹⁰⁸. Z kolei w grudniu 1988 r. rząd PRL zdecydował o przekazaniu m.in. moździerzy 82 mm (100), dział bezodrzutowych B-10 (20), pistoletów maszynowych PPSz wz. 43 (3000), amunicji i sprzętu do filmowania i fotografowania¹⁰⁹.

Ministerstwo Obrony Narodowej, 11 II 1972 r., k. 135; CAW-WBH, SG-BdsIIE, 248/91/15, Lista uzbrojenia dostarczanego laotańskim siłom wyzwoleniczym za pośrednictwem Demokratycznej Republiki Wietnamu, [1973], k. 52.

¹⁰¹ CAW-WBH, KPpRM-ZW, 1307/97/74, Materiały informacyjne o Laosie – opracowanie MSZ, Warszawa, 22 VIII 1976 r., k. 99.

¹⁰² CAW-WBH, KPpRM-ZW, 1307/97/125, Pismo dyrektora Centralnego Zarządu Inżynierii MHZ płk. Wacława Kubickiego do zastępcy przewodniczącego Komisji Planowania przy Radzie Ministrów, marzec 1977 r., k. 2.

¹⁰³ CAW-WBH, KPpRM-ZW, 1307/97/74, Wykaz uzbrojenia i sprzętu wojskowego dostarczanego do Laotańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej w ramach pomocy w latach 1976–1977 przez Polską Rzeczpospolitą Ludową, [X 1976], k. 89.

¹⁰⁴ CAW-WBH, Centralny Urząd Planowania – Departament Spraw Obronnych (dalej CUP-DSO), 1296/97/196, Pismo zastępcy Szefa Sztabu Generalnego WP ds. ORG-MOB w zastępstwie gen. Edwarda Rogali do dyrektora generalnego Centralnego Urzędu Planowania gen. Jana Zielińskiego, Warszawa, 9 VI 1989 r., k. 26.

¹⁰⁵ CAW-WBH, CUP-DSO, 1296/97/196, Wykaz uzbrojenia i amunicji proponowanych do przekazania w ramach wojskowej pomocy bezzwrotnej Laotańskiej Republice Ludowo-Demokratycznej, [1989], k. 27.

¹⁰⁶ CAW-WBH, CUP-DSO, 1296/97/196, Pismo gen. Władysława Pożogi do sekretarza stanu w CUP Stanisława Długosza, Warszawa, 30 V 1989 r., k. 12.

¹⁰⁷ CAW-WBH, KPpRM-ZW, 1307/97/274, Decyzja Prezydium Rządu nr 2/80 z 5 stycznia 1980 r. w sprawie udzielenia bezzwrotnej pomocy Kampuczańskiej Republice Ludowej, k. 12–13.

¹⁰⁸ CAW-WBH, KPpRM-ZW, 1307/97/274, Wykaz towarów przeznaczonych dla Kampuczańskiej Republiki Ludowej w ramach pomocy bezzwrotnej, [1980], k. 14.

¹⁰⁹ CAW-WBH, KPpRM-PSO, 1315/97/131, Wykaz uzbrojenia i sprzętu wojskowego przekazywanego Siłom Zbrojnym Ludowej Republiki Kampuczy. Załącznik do protokołu ustaleń Prezydium Rządu z dnia 31 grudnia 1988 r., k. 134.

Tymczasem sytuacja polityczna w Polsce po wyborach czerwcowych 1989 r. była dynamiczna, a narastający kryzys gospodarczy wymuszał szukanie oszczędności. Mimo to MSW „ze względu na uwarunkowania polityczne oraz przyszłościowe stosunki dwustronne” optowało za dotrzymaniem obietnicy i wysyłką uzbrojenia obiecanego delegacji kambodżańskiej¹¹⁰. Pojawił się jednak problem z kosztami transportu, gdyż żaden z resortów nie chciał ich sfinansować, a przewóz ładunku specjalnego z Gdyni do portu Kampong Som (Sihanoukville) w Kambodży kosztował ok. 80 tys. dolarów amerykańskich¹¹¹. Ostatecznie 30 listopada 1989 r. wiceminister spraw zagranicznych Jan Majewski w piśmie do Centralnego Urzędu Planowania stwierdził, że w świetle zmian systemowych w Polsce oraz międzynarodowych wysiłków na rzecz pokojowego rozwiązania konfliktu w Kambodży należałoby zaprzestać udzielania tamtejszym władzom pomocy wojskowej: „Ujawnienie tego rodzaju pomocy, nawet w tak skromnych rozmiarach, mogłoby wywołać nieprzychylnie dla Polski komentarze i posądzenia, że poprzez wojskowe pomaganie jednej ze stron konfliktu (a jest nią Ludowa Republika Kambodży) obiektywnie hamujemy pokojowe rozwiązanie”¹¹². Z powodu negatywnego stanowiska MSZ, a także Ministerstwa Finansów w styczniu 1990 r. zrezygnowano z udzielenia pomocy wojskowej Kambodży¹¹³. Mimo braku dokumentów wszystko wskazuje na to, że Laos również nie otrzymał obiecanego uzbrojenia.

POMOC DLA RUCHÓW NARODOWOWYZWOLEŃCZYCH I PARTII KOMUNISTYCZNYCH

Zaangażowanie PRL w dostarczenie pomocy wojskowej ruchom narodowowyzwoleńczym w Afryce różniło się znacznie od wsparcia udzielanego przez inne kraje socjalistyczne, a zwłaszcza przez Czechosłowację i NRD. Nie oznacza to jednak, że Warszawa pozostawała zupełnie pasywna. Wśród podmiotów, które otrzymywały symboliczną pomoc wojskową, można wyróżnić ruchy narodowowyzwoleńcze walczące z kolonializmem portugalskim: PAIGC, MPLA i FRELIMO, a także SWAPO i Afrykański Kongres Narodowy. Analizując relacje PRL z tymi podmiotami, warto zwrócić uwagę na kilka aspektów.

Po pierwsze, Warszawa utrzymywała z nimi dosyć luźne relacje, o wiele bardziej ograniczone niż inne kraje socjalistyczne, a główną formę wsparcia stanowiły stypendia i doraźne wysyłki niewielkiej ilości ubrań oraz lekarstw. Na przykład w 1967 r. przyznano lekarstwa i środki opatrunkowe (dla PAIGC), w 1969 r. dostarczono 5 ton żyw-

¹¹⁰ CAW-WBH, CUP-DSO, 1296/97/196, Pismo płk Janiny Orłowskiej do dyrektora spraw obronnych w CUP płk. S. Walichnowskiego, Warszawa, 24 VII 1989 r., k. 20.

¹¹¹ CAW-WBH, CUP-DSO, 1296/97/196, Pismo z Ministerstwa Transportu, Żeglugi i Łączności do dyrektora generalnego CUP gen. Jana Zielińskiego, Warszawa, 27 XI 1989 r., k. 22.

¹¹² CAW-WBH, CUP-DSO, 1296/97/196, Pismo Jana Majewskiego do dyrektora generalnego CUP, Warszawa, 30 XI 1989 r., k. 24.

¹¹³ CAW-WBH, CUP-DSO, 1317/97/23, Pismo gen. Henryka Dankowskiego do dyrektora generalnego CUP gen. Jana Zielińskiego, Warszawa, 27 I 1990 r., k. 1.

ności, 250 kg mydła, odzież dla 100 osób, a także plecaki, menażki i łopaty (dla MPLA i FRELIMO). W 1971 r. podarowano lekarstwa i środki opatrunkowe (dla PAIGC, MPLA i FRELIMO)¹¹⁴.

Po drugie, władze PRL podchodziły do relacji z ruchami wyzwolenческими instrumentalnie i bardzo pragmatycznie, co widać wyraźnie przez pryzmat aktywnych kontaktów gospodarczych łączących Warszawę z Lizboną. Tamtejszy reżim, z którym PRL nie utrzymywała stosunków dyplomatycznych¹¹⁵, kupował statki z polskich stocznii, co oczywiście nie uszło uwagi organizacjom walczącym z kolonializmem portugalskim. W czasie rozmów z polskimi przedstawicielami twierdzono, że statki były wykorzystywane do transportu żołnierzy i broni z metropolii, co stawiało władze w Warszawie w niekorzystnym świetle i podważało jej zapewnienia o solidarności z ruchami antykolonialnymi. „Po szczegółowym zbadaniu sprawy polsko-portugalskich obrotów handlowych doszliśmy jednak do wniosku, że planowana sprzedaż do Portugalii dalszych trzech statków z dostawą w przyszłym roku uzasadniona jest korzyściami ekonomicznymi. Przewidywane dodatkowe wpływy z tytułu sprzedaży statków armatorowi portugalskiemu szacowane są przez MHZ na sumę ok. 900 tys. dolarów. W tej sytuacji wydaje się, że zwiększenie pomocy ruchom zmniejszy niebezpieczeństwo wykorzystania przez nie faktu sprzedaży statków jako powodu do akcji propagandowej przeciwko naszemu krajowi, a trzeba stwierdzić, że próby tego rodzaju miały już miejsce w przeszłości” – pisał 9 listopada 1971 r. kierownik Wydziału Zagranicznego KC Ryszard Frelek do sekretarza KC Stanisława Kani¹¹⁶. Jak widać z powyższego cytatu, władze PRL nie zamierzały wcale rezygnować z intratnych kontraktów z Portugalią, lecz aby udobruchać organizacje wyzwolencze, zdecydowały się udzielić im większej niż dotychczas pomocy, w tym obejmującej uzbrojenie.

Nie dziwi zatem decyzja rządu PRL z marca 1972 r., na mocy której przekazano antyportugalskim organizacjom narodowyzwolenczym pomoc wojskową o wartości 9 mln zł (PAIGC – 5 mln złotych, MPLA – 2 mln złotych, FRELIMO – 2 mln złotych). Koordynacją dostarczenia broni zajął się Polski Komitet Solidarności z Narodami Azji i Afryki¹¹⁷. Warto zauważyć, że była to jednorazowa pomoc o takim charakterze, gdyż w następnych latach wsparcie z Warszawy miało mniejszą skalę i nie obejmowało materiałów wojskowych. W 1973 r. przekazano MPLA maczety, papierosy, wyposażenie gabinetu lekarskiego oraz wyposażenie warsztatów ślusarskiego i murarskiego. Z kolei w 1974 r. podarowano odzież męską i damską¹¹⁸. Od 1975 r. nadal wspierano MPLA, która przejęła władzę w Angoli, co zostanie omówione w dalszej części artykułu.

¹¹⁴ AAN, KC PZPR, LXXVI-541, Dotychczasowa pomoc Polskiego Komitetu Solidarności z Narodami Azji i Afryki dla MPLA (Angola), Warszawa, 24 XI 1975 r., b.p.; AAN, KC PZPR, 503, Notatka w sprawie pomocy ruchom narodowyzwolenczym w Afryce, listopad 1971 r., b.p.

¹¹⁵ Stosunki dyplomatyczne między PRL a Portugalią zostały nawiązane dopiero w 1974 r.

¹¹⁶ AAN, KC PZPR, LXXVI-503, Pismo kierownika Wydziału Zagranicznego KC Ryszarda Frelka do sekretarza KC Stanisława Kani, 9 XI 1971 r., b.p.

¹¹⁷ AAN, KC PZPR, XI-535, Decyzja nr 32/72 Prezydium Rządu z dnia 23 marca 1972 r. w sprawie pomocy materialnej dla ruchów narodowyzwolenczych w Afryce, k. 3–4.

¹¹⁸ AAN, KC PZPR, LXXVI-541, Dotychczasowa pomoc Polskiego Komitetu Solidarności z Narodami Azji i Afryki dla MPLA (Angola), Warszawa, 24 XI 1975 r., b.p.

Relacje między Polską Ludową a Organizacją Ludu Afryki Południowo-Zachodniej (SWAPO) należały do jednych z najaktywniejszych¹¹⁹. Struktura ta powstała w 1960 r. i walczyła z Republiką Południowej Afryki o niepodległość Namibii. Początkowo Warszawa utrzymywała ze SWAPO dość luźne relacje, a główną formą pomocy były stypendia¹²⁰. W latach sześćdziesiątych organizacja ta prosiła wyłącznie o pomoc w dewizach na zakup na miejscu potrzebnych materiałów, co wynikało z trudności logistycznych w dostarczaniu pomocy do Namibii, Warszawa jednak nie była zainteresowana taką formą wsparcia¹²¹. W październiku 1968 r. delegacja SWAPO z liderem organizacji Samem Nujomą odwiedziła PRL, ale „nie wywarła wówczas najlepszego wrażenia” – jak czytamy w wewnętrznej notatce – i nie otrzymała żadnego wsparcia¹²². Dopiero w 1973 r. Polski Komitet Solidarności przekazał SWAPO za pośrednictwem Komitetu Wyzwoleńczego Organizacji Jedności Afrykańskiej lekarstwa o wartości 120 tys. złotych¹²³.

W grudniu 1977 r. lider organizacji Sam Nujoma po raz drugi odwiedził Polskę, zresztą przy okazji podróży do Europy Wschodniej. W NRD został przyjęty przez Ericha Honeckera, a w Czechosłowacji przez Gustáva Husáka i Vasilá Biľáka. „Biorąc powyższe pod uwagę oraz fakt, iż dotychczasowe nasze kontakty ze SWAPO miały jedynie sporadyczny charakter, postanowiono nadać wizycie możliwie wysoką oprawę” – czytamy w sprawozdaniu Wydziału Zagranicznego KC PZPR. W praktyce oznaczało to, że rozmowy z Nujomą prowadzili sekretarz KC Frelek, zastępca kierownika Wydziału Zagranicznego KC PZPR Lucjan Piątkowski, a także wiceminister spraw zagranicznych Eugeniusz Kułaga. Jak można było się spodziewać, delegacja SWAPO poprosiła o pomoc w zakresie dostaw uzbrojenia oraz stypendiów i prośby te spotkały się z pozytywną reakcją. Wpływ na to miała niewątpliwie dotychczasowa postawa Warszawy: „Trzeba przy tym wziąć pod uwagę, że Polska w porównaniu z pozostałymi krajami wspólnoty socjalistycznej miała dotychczas wyjątkowo skromny udział, jeśli chodzi o pomoc organizacjom wyzwoleniczym”¹²⁴. Pod koniec lat siedemdziesiątych dwustronne relacje nieco się zacieśniły, ale krótki okres aktywnego wsparcia SWAPO przez Warszawę zakończył się w momencie powstania „Solidarności”, pojawienia problemów wewnętrznych, a następnie wprowadzenia stanu wojennego.

W maju 1979 r. do Warszawy przybył Peter Nanyemba, szef People’s Liberation Army of Namibia (PLAN) – militarne skrzydło SWAPO, który w czasie rozmów z kierownic-

¹¹⁹ AAN, KC PZPR, LXXVI-851, Notatka MSZ dotycząca stosunków Polski ze SWAPO, Warszawa, sierpień 1981 r., b.p. Zob. szerzej: A. Żukowski, *Polska wobec Namibii i jej niepodległości* [w:] *Wokół teoretycznych i praktycznych aspektów stosunków międzynarodowych. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Mieczysławowi Stolarczykowi*, red. T. Kubina, J. Łapaj-Kucharska, T. Okraska, Katowice 2020, s. 389–410.

¹²⁰ AAN, KC PZPR, LXXVI-851, Notatka dotycząca pobytu w Polsce tow. Kaveki Anthony’ego Katamili, członka Biura Politycznego SWAPO, sekretarza ds. mobilizacji i orientacji politycznej, delegata SWAPO na X Zjazd PZPR, Warszawa, 12 VII 1986 r., b.p.

¹²¹ AAN, KC PZPR, LXXVI-851, Notatka Wydziału Zagranicznego KC PZPR dotycząca SWAPO, Warszawa, luty 1981 r., b.p.

¹²² AAN, KC PZPR, LXXVI-851, Notatka na temat stosunków PKSzNAA ze SWAPO, 20 XII 1977 r., b.p.

¹²³ AAN, KC PZPR, LXXVI-851, Notatka informacyjna Wydziału Zagranicznego KC PZPR dotycząca Organizacji Ludu Afryki Południowo-Zachodniej (SWAPO), Warszawa, maj 1986 r., b.p.

¹²⁴ CAW-WBH, KPpRM-ZW, 1307/97/189, Sprawozdanie Wydziału Zagranicznego KC PZPR z wizyty w Polsce delegacji SWAPO, Warszawa, 4 I 1978 r., k. 123–128.

twem MON poprosił o pomoc wojskową¹²⁵. Dopiero w lutym 1980 r. rząd PRL podjął odpowiednią decyzję¹²⁶. Warszawa przekazała SWAPO działa bezodrzutowe B-10 (9) z nabojami (1100), moździerz (10) z nabojami (2400), granatniki przeciwpancerne RPG-2 (36) z nabojami (1500), ręczne karabiny maszynowe DP i DPM (40) z amunicją (60 000), karabiny wyborowe (27) z amunicją (10 000) oraz radiostacje (8)¹²⁷. Pomoc dotarła do Luandy na statku „Płock”. Trzeba zauważyć, że było to całkiem solidne wsparcie, co zresztą znalazło wyraz w podziękowaniach przekazanych przez Nujomę¹²⁸. Ogółem w latach 1978–1981 PRL przekazało SWAPO w czterech partiach sporą ilość broni, amunicji, umundurowania, lekarstw, sprzętu medycznego, namiotów i cztery samochody ciężarowe. Przyjęto również na leczenie 60 rannych bojowników, z których część przeszła w Polsce przeszkolenie rehabilitacyjne i zawodowe¹²⁹.

Wprowadzenie stanu wojennego i problemy gospodarcze PRL spowodowały, że dalsza pomoc miała już mniejszy wymiar. Nie było również przypadku w tym, że dopiero we wrześniu 1986 r. kierownictwo PZPR zdecydowało się udzielić kolejnej transzy wsparcia¹³⁰. „Wzmógł się ostatnio międzynarodowy nacisk na wyzwolenie Namibii [...]. Pomoc polska [...] właśnie teraz potwierdzi wobec kierownictwa SWAPO nasze szczerze, autentyczne zaangażowanie w walkę o wyzwolenie Namibii, zgodność naszych słów i czynów. Dobrze służy umacnianiu naszej wiarygodności w Afryce” – pisał wiceminister spraw zagranicznych Jan Majewski¹³¹. Dlatego partyzanci SWAPO otrzymali karabiny wyborowe (30), pistolety maszynowe PPSz (200), ręczne karabiny maszynowe DP i DPM (40), ręczne granatniki przeciwpancerne RPG-2 (40) z nabojami (800), amunicję (202 000), 50 ton sucharów oraz dwa rentgenowskie aparaty diagnostyczne¹³². W marcu 1988 r. kierownictwo PZPR podjęło kolejną decyzję o wsparciu SWAPO¹³³. Wartość pomocy wyniosła ok. 63,6 mln złotych¹³⁴. Organizacja ta otrzymała tym razem większą ilość uzbrojenia, w tym granatniki RPG-2 (200) z nabojami (4000), karabiny wyborowe (25), pistolety TT (50), miny przeciwpancerne MPP-61 (1000), amunicję 7,62 mm (32 600) oraz 10 ton

¹²⁵ CAW-WBH, KpPRM-ZW, 1307/97/274, Parafraza szyfrogramu nr 06657/892 z Luandy, 29 XII 1979 r., k. 1.

¹²⁶ CAW-WBH, KpPRM-ZW, 1307/97/274, Decyzja nr 20/80 Prezydium Rządu z dnia 6 lutego 1980 r., k. 30–31.

¹²⁷ CAW-WBH, KpPRM-ZW, 1307/97/274, Lista towarów do przekazania organizacji SWAPO w postaci pomocy bezzwrotnej, [1980], k. 5.

¹²⁸ AAN, KC PZPR, LXXVI – 605, Pismo wicedyrektora Departamentu E. Wiśniewskiego do tow. Kwiryna Greli z Wydziału Zagranicznego KC PZPR, Warszawa, 13 II 1981 r., k. 17.

¹²⁹ AAN, KC PZPR, LXXVI-851, Notatka informacyjna Wydziału Zagranicznego KC PZPR dotycząca Organizacji Ludu Afryki Południowo-Zachodniej (SWAPO), Warszawa, maj 1986 r., b.p.

¹³⁰ CAW-WBH, KpPRM-PSO, 1315/97/24, Pismo kierownika Wydziału Zagranicznego KC PZPR Ernesta Kuczy, Warszawa, 2 X 1986 r., k. 100.

¹³¹ CAW-WBH, KpPRM-PSO, 1315/97/24, Pismo podsekretarza stanu w MSZ Jana Majewskiego do dyrektora generalnego Komisji Planowania przy Radzie Ministrów gen. Jana Zielińskiego, Warszawa, 17 X 1986 r., k. 93.

¹³² CAW-WBH, KpPRM-PSO, 1315/97/24, Wykaz uzbrojenia i sprzętu wojskowego przekazywanego oddziałom zbrojnym SWAPO (Namibia), [1986], k. 85.

¹³³ CAW-WBH, KpPRM-PSO, 1315/97/131, Pismo kierownika Wydziału Zagranicznego KC PZPR Ernesta Kuczy do dyrektora Komisji Planowania przy Radzie Ministrów gen. Jana Zielińskiego, Warszawa, 25 III 1988 r., k. 45.

¹³⁴ CAW-WBH, KpPRM-PSO, 1315/97/131, Aneks do protokołu ustaleń nr 10 posiedzenia Prezydium Rządu w dniu 2 maja 1988 r., k. 76–77.

sucharów¹³⁵. Pomoc wojskowa ze strony państw komunistycznych, zwłaszcza ZSRS i NRD, stanowiła istotny czynnik w walce wyzwolenczej SWAPO i do pewnego stopnia przyczyniła się do uzyskania przez Namibię niepodległości w 1990 r.¹³⁶ Warto dodać, że w marcu 1989 r. Warszawa wysłała do Namibii żołnierzy, którzy w ramach Grupy Przejściowej Pomocy Narodów Zjednoczonych dla Namibii (The United Nations Transition Assistance Group – UNTAG) nadzorowali porozumienie między SWAPO i RPA oraz ochraniali przeprowadzanie wolnych wyborów. Ostatni polscy żołnierze opuścili Namibię w maju 1990 r.¹³⁷

Relacje PRL ze SWAPO pod koniec lat siedemdziesiątych oddawały ogólniejszy trend aktywizowania przez Warszawę kontaktów z ruchami narodowyzwolenczymi. W większości przypadków pomoc dotyczyła stypendiów, ale niekiedy przekazywano również broń. Oprócz SWAPO taką pomoc otrzymali partyzanci z Zimbabwe. W sierpniu 1978 r. rząd PRL podjął decyzję o udzieleniu bezzwrotnej pomocy wojskowej Afrykańskiemu Ludowemu Związkiowi Zimbabwe (Zimbabwe African People's Union – ZAPU). Organizacja ta została założona w 1961 r. przez Joshua Nkomo i walczyła z rządem białej mniejszości w Rodezji Południowej. Udzielenie wsparcia było pokłosiem wizyty przewodniczącego Frontu Patriotycznego ZAPU w Warszawie w maju 1978 r.¹³⁸ W ramach pomocy partyzanci otrzymali m.in. pistolety TT 7,62 mm (80), pistolety maszynowe PPSz wz. 43 (500), amunicję 7,62 mm (564 000), mundury męskie (500 kompletów) oraz leki¹³⁹. Warto dodać, że w 1978 r. otwarto w Warszawie stałe przedstawicielstwo Frontu Patriotycznego Zimbabwe¹⁴⁰, które było akredytowane przy Ogólnopolskim Komitecie Frontu Jedności Narodu¹⁴¹. Była to jedyne (oprócz OWP) biuro organizacji narodowyzwolenczej, które mieściło się i działało w Warszawie.

Ograniczony charakter miały relacje PRL z Afrykańskim Kongresem Narodowym (ANC). Warszawa udzielała tej organizacji zazwyczaj „moralnego i politycznego poparcia”, a niekiedy też skromnej pomocy materialnej. W 1965 r. i w kolejnych latach Polski Komitet Solidarności przesyłał do obozów ANC partie leków. W latach siedemdziesiątych Warszawa przyjęła na leczenie grupę rannych bojowników, a także systematycznie przyznawała stypendia¹⁴². Dopiero w 1988 r. przekazano tej organizacji uzbrojenie, które

¹³⁵ CAW-WBH, KpPRM-PSO, 1315/97/131, Wykaz sprzętu i wyposażenia wojskowego przekazywanego Organizacji Ludu Afryki Południowo-Zachodniej (SWAPO), [1988], k. 44.

¹³⁶ Zob. Ch. Saunders, *SWAPO'S 'Eastern' Connections, 1966–1989* [w:] *Southern African Liberation Movements and the Global Cold War 'East'. Transnational Activism 1960–1990*, red. L. Dallywater, Ch. Saunders, H. Adegard Fonseca, Berlin–Boston 2019, s. 57–76.

¹³⁷ D. Kozerawski, *Kontyngenty Wojska Polskiego w międzynarodowych operacjach pokojowych w latach 1973–1999. Konflikty – interwencje – bezpieczeństwo*, Toruń 2012, s. 139–154; por. A. Adamowicz, *Polacy w Namibii: pierwsza nowoczesna operacja pokojowa ONZ*, Toruń 2022.

¹³⁸ CAW-WBH, KpPRM-ZW, 1307/97/189, Decyzja nr 121/78 Prezydium Rządu z 15 sierpnia 1978 r. w sprawie udzielenia bezzwrotnej pomocy wojskowej i cywilnej organizacji ZAPU, k. 14–16.

¹³⁹ CAW-WBH, KpPRM-ZW, 1307/97/189, Lista towarów do przekazania organizacji ZAPU w postaci pomocy bezzwrotnej, 15 VIII 1978 r., k. 17.

¹⁴⁰ Była to koalicja ZAPU i Zimbabwe African National Union (ZANU), drugiej organizacji narodowyzwolenczej, wspieranej przez Chińską Republikę Ludową.

¹⁴¹ AAN, KC PZPR, LXXVI-924, Notatka z rozmów w Sekretariacie OK FJN 19 VI 1978 r. w sprawie utworzenia w Warszawie Stałego Przedstawicielstwa Frontu Patriotycznego Zimbabwe, Warszawa, 20 VI 1978 r., b.p.

¹⁴² AAN, KC PZPR, LXXVI-879, Afrykański Kongres Narodowy – informacja Wydziału Zagranicznego KC PZPR, Warszawa, luty 1986 r., b.p.

zostało dostarczone transportem morskim do Luandy w Angoli¹⁴³. Pakiet pomocy zawierał ćwiczebne granaty ręczne CRG-42 (500) z zapalnikami (3000), ładunki błyskowo-dymne (3000), amunicję ćwiczebną do karabinków AK-47 (200 000), lornetki (200) i kompasy (300)¹⁴⁴. Był to prawdopodobnie jedyny raz, kiedy ANC otrzymało broń z Warszawy, choć warto zauważyć, że pakiet uzbrojenia miał charakter wyraźnie ćwiczebny.

Kierownictwo PZPR bardzo rzadko udzielało bezpłatnej pomocy wojskowej partiom komunistycznym i lewicującym organizacjom partyzanckim, choć zdarzały się wyjątki. W czerwcu 1984 r. delegacja Frontu Wyzwolenia Narodowego Salwadoru im. Farabunda Martíego odwiedziła Polskę i przeprowadziła rozmowy w Sztapie Generalnym WP, prosząc o dostawy uzbrojenia¹⁴⁵. Organizacja ta walczyła zbrojnie z prawnym rządem wspieranym przez Stany Zjednoczone i dzięki temu mogła liczyć na tajną pomoc ze strony państw komunistycznych¹⁴⁶. Ekipa gen. Jaruzelskiego wyszła naprzeciw oczekiwaniom gości z Salwadoru i przekazała im broń oraz sprzęt kwatermistrzowski¹⁴⁷. W pakiecie znalazły się karabinki AKM i AKMS (50) z amunicją (44 880), pistolety maszynowe PM-63 (50) z amunicją (28 160), granaty F-1 i RG-42 (2000), 1 tona plastycznego materiału wybuchowego z lontem i zapalnikami, a także sprzęt łączności¹⁴⁸. W tym samym roku kierownictwo KC PZPR udzieliło także niewielkiej pomocy Komunistycznej Partii Hondurasu, która otrzymała karabinki AKMS (50), pistolety maszynowe PM-63 (10), pistolety P-64 (20) oraz amunicję (9000)¹⁴⁹. Ładunek został dostarczony drogą morską do Hawany, a następnie przez służby kubańskie przekazany komunistom honduraskim¹⁵⁰.

Z niektórymi organizacjami narodowyzwoleńczymi PRL z różnych powodów nie utrzymywała oficjalnych relacji, lecz udzielała im wsparcia. Dotyczyło to m.in. Ludowego Frontu Wyzwolenia Sakiji al-Hamry i Río de Oro (Frente Popular para la Liberación de Saguia el Hamra y Río de Oro – POLISARIO). Organizacja ta powstała w 1973 r. i walczyła z Hiszpanią, a następnie Marokiem o wyzwolenie Sahary Zachodniej. Ambasada PRL w Algierze utrzymywała relacje na niższym szczeblu z pracownikami Frontu, a główną formą wsparcia tej organizacji było zapewnienie leczenia rannym żołnierzom. Corocznie

¹⁴³ CAW-WBH, KPpRM-PSO, 1315/97/131, Aneks do protokołu ustaleń nr 2/88 posiedzenia Prezydium Rządu w dniu 25 stycznia 1988 r., k. 34–35.

¹⁴⁴ CAW-WBH, KPpRM-PSO, 1315/97/131, Wykaz sprzętu i wyposażenia wojskowego przekazywanego Oddziałom Afrykańskiego Kongresu Narodowego, [1988], k. 36.

¹⁴⁵ CAW-WBH, KPpRM-ZW, 1312/97/196, Notatka w sprawie udzielenia bezzwrotnej pomocy Frontowi Wyzwolenia Narodowego Salwadoru im. Farabundo Martí, [1984], k. 89.

¹⁴⁶ Zob. R.P. Hager, *Soviet Bloc Involvement in the Salvadoran Civil War: The US State Department's 1981 „White Paper” Reconsidered*, „Communist and Post-Communist Studies” 1995, nr 28 (4), s. 437–470.

¹⁴⁷ CAW-WBH, KPpRM-ZW, 1312/97/196, Postanowienie nr 39/84 Prezydium Rządu z dnia 26 lipca 1984 r. w sprawie udzielenia bezzwrotnej pomocy Frontowi Wyzwolenia Narodowego Salwadoru im. Farabundo Martí, k. 90–91.

¹⁴⁸ CAW-WBH, KPpRM-ZW, 1312/97/196, Wykaz uzbrojenia, sprzętu wojskowego i wyposażenia kwatermistrzowskiego do przekazania ze stanu MON Frontowi Wyzwolenia Narodowego Salwadoru im. Farabundo Martí, [1984], k. 92–93.

¹⁴⁹ CAW-WBH, KPpRM-ZW, 1312/97/196, Pismo gen. Józefa Uzyckiego do Dyrektora Generalnego Komisji Planowania przy Radzie Ministrów gen. Jana Zielińskiego, 27.10.1984, k. 127.

¹⁵⁰ CAW-WBH, KPpRM-ZW, 1312/97/196, Pismo kierownika Wydziału Zagranicznego KC PZPR gen. Czesława Dęgi do dyrektora generalnego Komisji Planowania przy Radzie Ministrów gen. Jana Zielińskiego, Warszawa, 14 XII 1984 r., k. 129.

na leczeniu w Polsce przebywało dwóch lub trzech rannych bojowników POLISARIO¹⁵¹. W czasie podróży korzystali oni z algierskich paszportów na fikcyjne nazwiska¹⁵². Po wybuchu wojny domowej w Libanie na leczeniu w Polsce przebywało również kilku rannych członków Libańskiej Partii Komunistycznej¹⁵³.

POMOC DLA PROSOCJALISTYCZNYCH PAŃSTW W TRZECIM ŚWIECIE

Przez wiele lat kraje socjalistyczne, w tym PRL, udzielały dużej pomocy wojskowej Ludowo-Demokratycznej Republice Jemenu (LDRJ, tzw. Jemen Południowy). Władze w Warszawie uznały ten kraj w grudniu 1967 r., a stosunki dyplomatyczne nawiązano 26 kwietnia 1970 r.¹⁵⁴ Dwustronne relacje prawie przez cały okres zimnej wojny były jednak mocno ograniczone, a PRL jako jedyny kraj socjalistyczny poza Mongolią nie miał w Jemenie żadnej placówki dyplomatycznej¹⁵⁵. Władze LDRJ były w dużej mierze uzależnione od pomocy ekonomicznej ze Związku Sowieckiego i z innych państw socjalistycznych. W zakres wsparcia wchodziła też pomoc wojskowa, dlatego delegacje wojskowe LDRJ często bywały w stolicach państw komunistycznych z misją uzyskania uzbrojenia.

Pierwsza taka wizyta odbyła się w dniach 1–6 października 1971 r., kiedy do Warszawy przyleciała delegacja pod kierownictwem zastępcy ministra obrony narodowej ppłk. Alego Ahmeda Antera. Goście odwiedzili pułk zmechanizowany w Wesołej, Wyższą Szkołę Oficerską Wojsk Pancernych w Poznaniu, a także zwiedzili Muzeum Wojska Polskiego. Wizyta nastąpiła z inicjatywy władz LDRJ, które szukały pomocy wojskowej¹⁵⁶. Pod koniec 1971 r. władze PRL udzieliły jej w formie bezterminowego kredytu wartego ok. 2 mln złotych. W związku z tym 13 kwietnia 1972 r. wysłano statkiem do Adenu m.in. pistolety maszynowe PPSz wz. 41 (1000), pistolety TT (200), ręczne karabiny maszynowe DPM (20), amunicję 7,62 mm (720 000), moździerz 82 mm (6) z pociskami (1000) oraz radiostacje kompanijne (50)¹⁵⁷. Jak na warunki PRL, była to całkiem solidna pomoc i jeśli w następnych latach nadal przekazywano reżimowi w Adenie pomoc wojskową, to już na mniejszą skalę.

¹⁵¹ AAN, KC PZPR, LXXVI-650, Notatka informacyjna dotycząca Algierskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej, Warszawa, 16 VIII 1985 r., b.p.

¹⁵² AIPN, 2602/25359, Pismo zastępcy szefa WSW płk. Wiktora Siennickiego do szefa Zarządu II Sztabu Generalnego WP, Warszawa, 4 VII 1978 r., k. 6.

¹⁵³ AAN, KC PZPR, LXXVI-832, Libańska Partia Komunistyczna – opracowanie Sekretariatu Komisji Międzynarodowej KC PZPR, Warszawa, listopad 1989 r., b.p.

¹⁵⁴ *Stosunki dyplomatyczne Polski. Informator...*, s. 130.

¹⁵⁵ AAN, KC PZPR, LXXVI-649, Sprawozdanie z wizyty Mariana Orzechowskiego w Jemeńskiej Republice Ludowo-Demokratycznej, 21 V 1985 r., b.p.

¹⁵⁶ CAW-WBH, KpPRM-ZW, 519/92/1339, Notatka w sprawie pobytu w Polsce delegacji wojskowej Ludowo-Demokratycznej Republiki Jemenu, [1971], k. 26–27.

¹⁵⁷ CAW-WBH, CENZIN, 247/91/233, Notatka dla zastępcy przewodniczącego Komisji Planowania przy Radzie Ministrów, kwiecień 1972 r., k. 59.

W 1973 r. zdecydowano o przekazaniu kolejnej transzy broni i lekarstw¹⁵⁸. Została ona przetransportowana do Jemenu we wrześniu 1973 r.¹⁵⁹ W marcu 1980 r. wysłano do Adenu wyposażenie kwatremistrzowskie o wartości ponad 1 mln złotych¹⁶⁰. W 1986 r. przekazano Jemenowi armaty B-10 (12) z nabojami (720), ręczne karabiny maszynowe DP (27) z amunicją (30 000) oraz lornetki (30)¹⁶¹. W czerwcu 1988 r. podjęto decyzję o kolejnej transzy pomocy, co było rezultatem wizyty jemeńskiego ministra obrony narodowej¹⁶². Przekazano wówczas wielkokalibrowe karabiny maszynowe DSZK (50) z amunicją (100 000) oraz lornetki (30)¹⁶³. W tym czasie Jemen Południowy był trapiiony problemami gospodarczymi i słabnącym wsparciem ze strony ZSRS, co finalnie doprowadziło do upadku reżimu komunistycznego i zjednoczenia w maju 1990 r. z Jemenem Północnym w Republikę Jemenu.

Kłęska suszy i związane z nią problemy ekonomiczne spowodowały, że w czerwcu 1974 r. został obalony władca Etiopii, cesarz Hajle Syllasje. Władzę przejęła grupa wojskowych, która powołała Tymczasowy Wojskowy Komitet Administracyjny (tzw. Derg). Puczyści cieszyli się sporym poparciem społecznym z powodu ogólnej niechęci do cesarza, ale nowe władze wywodzące się z korpusu oficerów nie potrafiły znaleźć szybkiej recepty na katastrofalną sytuację gospodarczą. Co więcej, wewnątrz Dergu rozpoczęły się walki frakcyjne, z których w 1977 r. zwycięsko wyszedł Mengistu Hajle Marjam. W juncie reprezentował on nurt radykalnie lewicowy, co oznaczało nacjonalizację własności prywatnej, kolektywizację rolnictwa, a także masowe represje wobec przeciwników politycznych, znane jako Qey Shibir, czyli „czerwony terror”, w ramach którego do 1978 r. zostało zamordowanych kilkaset tysięcy Etiopczyków, w tym wielu o poglądach lewicowych. W tym czasie Derg nawiązał bliskie relacje z blokiem wschodnim, a zwłaszcza z ZSRS, który wspierał juntę gospodarczo oraz wojskowo. Etiopia potrzebowała zwłaszcza broni, gdyż w czerwcu 1977 r. kraj ten został najechany przez sąsiednią Somalię, również rządzoną przez reżim marksistowsko-leninowski pod wodzą gen. Mohammeda Siada Barrego. Władze w Mogadiszu pragnęły zbudować Wielką Somalię i pierwszym krokiem do tego celu było zajęcie etiopskiej prowincji Ogaden. Mimo początkowych sukcesów Somalia przegrała wojnę w 1978 r. Do jej sromotnej porażki (zginęła jedna trzecia żołnierzy somalijskich) przyczyniło się m.in. ogromne wsparcie wojskowe udzielane Dergowi przez Związek Sowiecki, który zerwał relacje z reżimem w Mogadiszu i wsparł juntę w Addis

¹⁵⁸ CAW-WBH, SG-BdsłiE, 249/91/620, Decyzja nr 63/73 Prezydium Rządu z 14 maja 1973 r. w sprawie zatwierdzenia protokołu rozmów między delegacjami rządowymi Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i Ludowo-Demokratycznej Republiki Jemenu, k. 79.

¹⁵⁹ CAW-WBH, SG-BdsłiE, 249/91/620, Notatka do decyzji w sprawie udzielenia pomocy Ludowo-Demokratycznej Republice Jemenu, grudzień 1973 r., k. 220.

¹⁶⁰ Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych, Departament V, 25/85, w-2, 22-1-80, Notatka informacyjna dotycząca Ludowo-Demokratycznej Republiki Jemenu (Jemen Południowy), Warszawa, 9 IV 1980 r., b.p.

¹⁶¹ CAW-WBH, KPrRM-PSO, 1315/97/24, Wykaz sprzętu wojskowego przekazywanego Siłom Zbrojnym Ludowo-Demokratycznej Republiki Jemenu, [1988], k. 70.

¹⁶² CAW-WBH, KPrRM-PSO, 1315/97/131, Aneks do protokołu ustaleń nr 14 posiedzenia Prezydium Rządu w dniu 27 czerwca 1988 r., k. 81–82.

¹⁶³ CAW-WBH, KPrRM-PSO, 1315/97/131, Wykaz uzbrojenia i sprzętu wojskowego przekazywanego Siłom Zbrojnym Ludowo-Demokratycznej Republiki Jemenu, [1988], k. 72.

Abebie. Moskwa nie tylko wysłała mostem powietrznym duże ilości uzbrojenia, lecz także rozlokowała tam ok. 1500 doradców wojskowych. Szczególnie cenna była pomoc wojskowa ze strony Kuby, która wysłała do Etiopii ok. 12 tys. żołnierzy¹⁶⁴.

Zanim gen. Siad Barre rozpoczął wojnę o Ogaden, utrzymywał bliskie relacje z blokiem komunistycznym, a zwłaszcza ze Związkiem Sowieckim, który pomagał mu implementować zasady marksizmu-leninizmu. W czerwcu 1976 r. somalijska delegacja, z zastępcą szefa Sztabu Generalnego gen. Osmanem Salahem na czele, przybyła do PRL. W czasie kilkudniowej wizyty goście odwiedzili Wojskowy Instytut Techniczny Uzbrojenia, Wojskowe Zakłady Elektroniczne, a także Wojskowy Instytut Techniki Pancernej i Samochodowej. W ramach napiętego programu mieli okazję zapoznać się z samolotem szkolno-bojowym TS-11 „Iskra”, a także z pistoletami P-64 i pistoletami maszynowymi PM-63, z których urządzono strzelanie pokazowe¹⁶⁵.

Głównym celem Somalijczyków było oczywiście uzyskanie pomocy wojskowej. W liście, przekazanym przewodniczącemu Rady Państwa Henrykowi Jabłońskiemu, gen. Siad Barre pisał, że ZSRS wzięł na siebie ciężar pomocy dla somalijskiej armii, więc od PRL oczekiwał wsparcia w uzbrojeniu milicji ludowej¹⁶⁶. Chodziło o wyposażenie dla 16 lekkich milicyjnych batalionów piechoty i 74 samodzielnych kompanii. Taka prośba jednak znacznie przekraczała możliwości MON, który nie chciał bezpłatnie przekazać broni, ponieważ mogła być ona eksportowana za walutę wymienialną. Dlatego też polskie władze zaoferowały uzbrojenie tylko dla jednego batalionu, do tego bez środków transportu, łączności i zaopatrzenia kwatermistrzowskiego. Taka propozycja mocno rozczarowała reżim w Mogadiszu, który odmówił nawet zapłaty za transport oraz ubezpieczenie zaoferowanego uzbrojenia. Wprawdzie Ministerstwo Finansów przeznaczyło pieniądze na pokrycie tych kosztów, ale Somalijczycy nie przekazali adresów wysyłkowych, dlatego w rezultacie pakiet uzbrojenia nie został wysłany. Po ataku wojsk somalijskich na Etiopię w czerwcu 1977 r. wstrzymano pomoc wojskową dla reżimu gen. Siada Barrego¹⁶⁷.

Kreml po rozpoczęciu wojny stanął po stronie Etiopii, która decydoment sowieckim wydała się bardziej perspektywiczna i strategiczna niż Somalia. „Zdaniem towarzyszy radzieckich rozwój stosunków wspólnoty socjalistycznej z Etiopią pomógłby umocnieniu pozycji obecnego kierownictwa wojskowego” – czytamy w notatce MSZ ze stycznia 1977 r.¹⁶⁸ Swoją cegielkę do procesu uzbrajania zbrodniczego reżimu Mengistu Hajlego

¹⁶⁴ Zob. R.A. Jordanov, *The Soviet Union and the Horn of Africa during the Cold War: between ideology and pragmatism*, Lanham 2016; H. Möller, *DDR und Äthiopien. Unterstützung für ein Militärregime (1977–1989): Eine Dokumentation*, Berlin 2003; C. Cocker, *Pact, Pox or Proxy: Eastern Europe's Security Relationship with Southern Africa*, „Soviet Studies” 1988, nr 40 (4), s. 573–584.

¹⁶⁵ CAW-WBH, KPpRM-ZW,1307/97/74, Notatka informacyjna w sprawie wizyty w Polsce wojskowej delegacji Demokratycznej Republiki Somalii, Warszawa, 7 lipca 1976 r., k. 12–14.

¹⁶⁶ CAW-WBH, KPpRM-ZW, 1307/97/74, List przewodniczącego Najwyższej Rady Rewolucyjnej gen. mjr. Mohammeda Siad Barre do przewodniczącego Rady Państwa Henryka Jabłońskiego, Mogadiszu, 5 VI 1976 r., [tłumaczenie], k. 17–19.

¹⁶⁷ CAW-WBH, KPpRM-ZW, 1307/97/125, Notatka w sprawie pomocy wojskowej dla Somalii, 8 sierpnia 1977 r., k. 66–67; CAW-WBH, CENZIN, 247/91/845, Pismo A. Pierzchały do dyrektora Centralnego Zarządu Inżynierii MHZiGM, Warszawa, 22 II 1977 r., k. 191.

¹⁶⁸ CAW-WBH, KPpRM-ZW, 1307/97/189, Pilna notatka MSZ w sprawie pomocy dla Etiopii ze strony państw wspólnoty socjalistycznej, w tym Polski, Warszawa, 29 I 1977 r., k. 22.

Marjama dołożyły również władze PZPR. W marcu 1977 r. delegacja Dergu odwiedziła niektóre stolice krajów socjalistycznych, w tym Warszawę, z misją zdobycia pomocy wojskowej. Etiopskie władze realizowały wówczas „program postępowych, socjalistycznych przemian” – jak czytamy w notatce MSZ – i miały pilne potrzeby w zakresie dostaw o charakterze militarnym¹⁶⁹. Kierownictwo PZPR pozytywnie odpowiedziało na prośbę Dergu i w dwóch etapach przekazało Etiopii spore ilości uzbrojenia¹⁷⁰. Najpierw wysłano do Addis Abeby samolot Il-62 z ładunkiem 15 ton, a później przetransportowano polskim statkiem „Zygmunt Stary” ponad 200 ton broni¹⁷¹. Etiopska junta otrzymała m.in. pistolety maszynowe PPSz (10 000), pistolety TT (2000), granaty do RPG-43 (1008), ręczne granaty F-1 (5000), amunicję do broni strzeleckiej (6 699 440) oraz radiostacje (100)¹⁷². Warto dodać, że Ministerstwo Obrony Narodowej odmówiło przekazania Etiopii karabinków AKMS, ponieważ tej broni brakowało w magazynach. Przemysł PRL zalegał z dostawami karabinków do Libii (1000 sztuk), które miały być tam wysłane w 1976 r. Ponadto w latach 1974–1976 MON nie otrzymało AKMS z produkcji krajowej, a karabinki będące na stanie wojska trafiały na eksport lub były przekazywane bezpłatnie w ramach pomocy dla DRW¹⁷³.

Kolejna etiopska delegacja przebywała w Warszawie między 16 a 20 lipca 1977 r. Na jej czele stał członek Dergu, Wode Kidan Gessese, którego głównym zadaniem było pozyskanie doraźnej pomocy w postaci lekarstw i środków medycznych, a także wyposażenia dla „ludowej milicji etiopskiej, prowadzącej obecnie walki na froncie zewnętrznym i wewnętrznym”. Reprezentanci etiopskiej junty zostali przyjęci m.in. przez członka Biura Politycznego KC PZPR i przewodniczącego Rady Państwa Henryka Jabłońskiego, a także wicepremiera Tadeusza Wrzaszczyka, ministra spraw zagranicznych Emila Wojtaszka i sekretarza KC Jerzego Łukaszewicza, co nadało wizycie bardzo wysoką rangę. W czasie dwustronnych rozmów Gessese przedstawił sytuację w Etiopii, a także podkreślił „marksistowsko-leninowski kierunek rewolucji pomimo braku partii marksistowsko-leninowskiej”. W czasie wizyty podpisano pierwszą w historii wzajemnych relacji polsko-etioopską umowę handlową, przewidującą rozliczenia wolnodewizowe oraz klauzulę najwyższego uprzywilejowania. Strona polska zadeklarowała, że dostarczy bezpłatnie środki medyczne, a także zaproponowała inne towary na warunkach handlowych, choć akurat tym Etiopia – borykająca się z problemami gospodarczymi – nie była zbyt zainteresowana¹⁷⁴. Decyzja o udzieleniu

¹⁶⁹ CAW-WBH, KpPRM-ZW, 1307/97/125, Notatka MSZ dla wiceprezesa Rady Ministrów Jana Szydłaka, Warszawa, 12 VII 1977 r., k. 10.

¹⁷⁰ CAW-WBH, KpPRM-ZW, 1307/97/125, Decyzja nr 32/77 Prezydium Rządu z dnia 30 marca 1977 r. w sprawie udzielenia bezzwrotnej pomocy wojskowej Tymczasowemu Wojskowemu Komitetowi Administracyjnemu Socjalistycznej Etiopii, k. 37–38.

¹⁷¹ CAW-WBH, KpPRM-ZW, 1307/97/125, Notatka służbowa dotycząca realizacji Decyzji Prezydium Rządu z 30 marca 1977 r. w sprawie udzielenia bezzwrotnej pomocy wojskowej Tymczasowemu Wojskowemu Komitetowi Administracyjnemu Socjalistycznej Etiopii, Warszawa, 1 VII 1977 r., k. 6.

¹⁷² CAW-WBH, KpPRM-ZW, 1307/97/125, Wykaz sprzętu wojskowo-technicznego i materiałów dostarczonych Tymczasowemu Wojskowemu Komitetowi Administracyjnemu [Socjalistycznej] Etiopii, [1977], k. 7.

¹⁷³ CAW-WBH, KpPRM-ZW, 1307/97/125, Notatka dla wiceprezesa Rady Ministrów, Przewodniczącego Komisji Planowania przy Radzie Ministrów Tadeusza Wrzaszczyka w sprawie pomocy wojskowej dla Etiopii, [1977], k. 4.

¹⁷⁴ CAW-WBH, KpPRM-ZW, 1307/97/125, Sprawozdanie z rozmów z delegacją Socjalistycznej Republiki Etiopii, Warszawa, 25 VII 1977 r., k. 27–32.

bezwrotnej pomocy została zatwierdzona przez rząd 1 sierpnia 1977 r.¹⁷⁵ Wśród towarów wysłanych dla etiopskiej milicji znalazły się suchary pszenne (300 ton), nosze sanitarne (2000), miski i talerze aluminiowe (100 000), kubki emaliowane (60 000), latarki (5000), kompasy wojskowe (1000), elektrownie oświetleniowe (47), kuchnie polowe (50) oraz leki i opatrunki¹⁷⁶. Całość została wysłana we wrześniu 1977 r. statkiem „Legnica”¹⁷⁷.

Oprócz uzyskania pomocy w sferze wojskowej Etiopia chciała również skorzystać z peerelewskich doświadczeń w budowie systemu represji. W 1977 r., a więc w momencie największego natężenia „czerwonego terronu”, minister spraw wewnętrznych Etiopii poprosił polskiego ambasadora o udzielenie pomocy „w rozwiązaniu problemu więziennictwa i ośrodków prewencyjnych”¹⁷⁸. Pismo trafiło do MSW, które – jak czytamy w notatce dla MSZ – nie było kompetentne w tych sprawach, gdyż więziennictwo wchodziło w zakres działania Ministerstwa Sprawiedliwości. Dodano jednak: „Jednocześnie uważamy, iż byłoby niewskazane, aby właśnie Polska udzielała Etiopii pomocy w tym zakresie”¹⁷⁹. Nie wiadomo, czy w resorcie spraw wewnętrznych zdawano sobie sprawę ze zbrodniczego charakteru reżimu Mengistu, ale odmowa pomocy w budowie systemu więziennictwa mogła prawdopodobnie wynikać z obawy, że zaangażowanie PRL w tym aspekcie zostałoby odnotowane na arenie międzynarodowej. W następnych latach Polska Ludowa nadal dostarczała bezpłatne uzbrojenie Dergowi. W 1977 r. przekazano lekkie uzbrojenie o wartości 22 mln złotych oraz sprzęt medyczny¹⁸⁰. Etiopii udzielano także pomocy humanitarnej. W 1985 r. wysłano tam 3 śmigłowce Mi-8 z czterema załogami (12 osób) oraz personel inżynierski z lekarzem (10 osób)¹⁸¹. Polska Lotnicza Eskadra Pomocy w czterech zmianach pomagała walczyć ze skutkami głodu w tym kraju do czerwca 1987 r., kiedy to ostatni żołnierze wrócili do Polski¹⁸².

Szczególne relacje łączyły PRL z Angolą, a dokładniej z MPLA. Wprawdzie Warszawa utrzymywała nieoficjalne relacje z tą organizacją mniej więcej od połowy lat sześćdziesiątych¹⁸³, ale jak to zostało już wcześniej omówione, pomoc wojskową przyznano jej dopiero w 1972 r. W listopadzie 1975 r. Angola odzyskała niepodległość. Kraj został wyzwolony spod kolonializmu portugalskiego, ale prawie od razu rozpoczęła się tam wojna domowa między

¹⁷⁵ CAW-WBH, KpPRM-ZW, 1307/97/125, Decyzja nr 76/77 Prezydium Rządu z dnia 1 sierpnia 1977 r. w sprawie udzielenia Socjalistycznej Republice Etiopii pomocy bezzwrotnej, k. 48–48v.

¹⁷⁶ CAW-WBH, KpPRM-ZW, 1307/97/125, Lista towarów do przekazania SR Etiopii w postaci pomocy bezzwrotnej, k. 49.

¹⁷⁷ CAW-WBH, KpPRM-ZW, 1307/97/125, Notatka w sprawie realizacji postanowień Decyzji nr 76/77 Prezydium Rządu z dnia 1 sierpnia 1977 r. o udzieleniu Socjalistycznej Republice Etiopii bezzwrotnej pomocy, grudzień 1977 r., k. 54.

¹⁷⁸ AIPN, 1585/15315, Pismo dyrektora Gabinetu Ministra płk. Józefa Chomętowskiego do dyrektora Gabinetu Ministra Sprawiedliwości Wojciecha Tomczyka, Warszawa, maj 1977 r., k. 8.

¹⁷⁹ AIPN, 1585/15315, Pismo dyrektora Gabinetu Ministra płk. Józefa Chomętowskiego do wicedyrektora Departamentu V MSZ Juliana Sutora, 16 V 1977 r., k. 9.

¹⁸⁰ AAN, KC PZPR, LXXVI-438, Aktualna sytuacja w Afryce i zamierzenia Polski – opracowanie Departamentu V, Warszawa, maj 1978 r., b.p.

¹⁸¹ CAW-WBH, KpPRM-ZW, 1312/97/196, Postanowienie nr 885 Prezydium Rządu z dnia 12 grudnia 1984 r. w sprawie udzielenia bezzwrotnej pomocy Socjalistycznej Republice Etiopii, k. 82–83.

¹⁸² Zob. szerzej: G. Ciechanowski, Z. Kozak, *Polskie lotnictwo z pomocą głodującej Etiopii*, Toruń 2018.

¹⁸³ AAN, KC PZPR, LXXVI-475, Notatka w nawiązaniu do opracowania Ambasady z maja 1966 r. o ruchach narodowowyzwoleńczych w Afryce – informacje o MPLA, b.p.

dwoma najważniejszymi ugrupowaniami walczącymi wcześniej o niepodległość: MPLA, wspieraną przez blok sowiecki, oraz UNITA¹⁸⁴, popieraną przez Stany Zjednoczone i RPA. Początkowo przewagę miała MPLA, która utworzyła rząd w Luandzie i rozpoczęła proces budowy państwa socjalistycznego, co oczywiście oznaczało różnorodną pomoc okazywaną przez blok sowiecki i Kubę. W pomocy socjalistycznej Angoli partycypowała też Warszawa.

Decyzja o przyznaniu MPLA pomocy wojskowej przez Warszawę wynikała z narady Komitetów Solidarności państw socjalistycznych, do której doszło w marcu 1975 r. w Berlinie Wschodnim. Okazało się tam, że inne „bratnie” kraje (ZSRS, NRD, Czechosłowacja, Węgry, Bułgaria) udzielały angolańskim partyzantom pomocy materialnej znacznie przekraczającej sumy przeznaczane na ten cel przez PRL. „W świetle wspólnej polityki krajów naszego obozu wobec ruchów narodowowyzwoleńczych, udzielenie tej pomocy przez Polskę wydaje się szczególnie uzasadnione. Nie możemy bowiem ograniczać się do słownych deklaracji solidarności z ruchami narodowowyzwoleńczymi w okresie, kiedy tak bardzo potrzebują one naszej pomocy i poparcia materialnego” – pisał w kwietniu 1975 r. sekretarz generalny Polskiego Komitetu Solidarności Kwiryn Grela do wiceministra spraw zagranicznych Jana Czapl¹⁸⁵. W związku z tym MPLA otrzymała bezpłatnie z PRL m.in. samochody terenowe Gaz-69 (20), motocykle K-750 (20), środki łączności, umundurowanie i lekarstwa¹⁸⁶.

W następnych latach Warszawa wielokrotnie przekazywała broń do Angoli, np. w styczniu 1978 r. wysłano „karabiny kbk” (13 000)¹⁸⁷ i pistolety maszynowe PPSz (2000) wraz z amunicją¹⁸⁸. W kwietniu 1978 r. przekazano moździerz 82 mm (100) z amunicją (60 000), 2 projektory filmowe oraz 1400 kompletów umundurowania dla mężczyzn i kobiet¹⁸⁹. W grudniu 1983 r. ofiarowano Angoli pistolety maszynowe PPSz (500) z amunicją (305 000), pistolety TT (100) oraz mundury tropikalne (1000)¹⁹⁰. Z kolei w 1986 r. przekazano pistolety maszynowe PPSz (500), pistolety TT (100), amunicję 7,62 mm (305 000), 50 ton sucharów oraz leki i umundurowanie¹⁹¹. O wiele mniejszą pomoc otrzymywała inna była portugalska kolonia, czyli Mozambik. W listopadzie 1987 r. Warszawa bezpłatnie przekazała tam m.in. pistolety TT (20), pistolety maszynowe PPSz (150), ręczne granatniki przeciwpancerne (9) z nabojami (270) oraz amunicją¹⁹².

¹⁸⁴ União Nacional para a Independência Total de Angola, Narodowy Związek na rzecz Całkowitego Wyzwolenia Angoli.

¹⁸⁵ AAN, KC PZPR, LXXVI-541, Pismo sekretarza generalnego PKSzNAA Kwiryna Grelⁱ do podsekretarza stanu w MSZ Jana Czaplⁱ, kwiecień 1975 r., b.p.

¹⁸⁶ AAN, KC PZPR, LXXVI-541, Wykaz sprzętu, wyposażenia mundurowego, lekarstw i narzędzi chirurgicznych przeznaczonych dla MPLA, [1975], b.p.

¹⁸⁷ Prawdopodobnie chodzi o karabinki AK-47.

¹⁸⁸ CAW-WBH, KPpRM-ZW, 1307/97/189, Decyzja nr 9/89 Prezydium Rządu z 18 stycznia 1978 r. w sprawie udzielenia Ludowej Republice Angoli pomocy bezzwrotnej, k. 148.

¹⁸⁹ CAW-WBH, KPpRM-ZW, 1307/97/189, Decyzja nr 60/78 Prezydium Rządu z 27 kwietnia 1978 r. w sprawie udzielenia Ludowej Republice Angoli pomocy bezzwrotnej, k. 107.

¹⁹⁰ CAW-WBH, KPpRM-ZW, 1312/97/196, Postanowienie nr 25/83 Prezydium Rządu z dnia 31 grudnia 1983 r. w sprawie udzielenia bezzwrotnej pomocy wojskowej Ludowej Republice Angoli, k. 68.

¹⁹¹ CAW-WBH, KPpRM-PSO, 1315/97/24, KPpRM, Postanowienie nr 21 Prezydium Rządu z dnia 12 maja 1986 r. w sprawie udzielenia bezzwrotnej pomocy Libijskiej Arabskiej Dżamahiriji Ludowo-Socjalistycznej i Angolskiej Republice Ludowej, k. 56.

¹⁹² CAW-WBH, KPpRM-PSO, 1315/97/77, Wykaz uzbrojenia i artykułów kwatermistrzowskich przekazywanych Siłom Zbrojnym Ludowej Republiki Mozambiku, [1987], k. 78.

Spośród krajów Ameryki Łacińskiej władze PRL udzielały bezzwrotnej pomocy Kubie oraz Nikaragui. W tym drugim kraju od 1979 r. rządili sandiniści, którzy rozpoczęli wprowadzanie socjalizmu i dlatego mogli liczyć na wsparcie bloku sowieckiego¹⁹³. W latach 1980–1985 Warszawa przekazała sandinistom m.in. 5 śmigłowców Mi-2 w wersji uzbrojonej, 2 samoloty An-2T, 20 samolotów M18 Dromader, 124 pistolety maszynowe PM-63 z amunicją oraz 10 tys. sztuk umundurowania¹⁹⁴. Transport uzbrojenia odbywał się zazwyczaj drogą morską do portu w Hawanie. W 1987 r. Warszawa przesłała kolejną transzę pomocy bezzwrotnej¹⁹⁵. W jej skład weszły m.in. pistolety maszynowe PPSz (1220), pistolety TT (45), granatniki przeciwpancerne RPG-2 (1127) z nabojami (30 000) oraz amunicja (503 000)¹⁹⁶. Ostatni pakiet pomocy wynikał prawdopodobnie z międzynarodowej afery Iran-Contras, kiedy okazało się, że administracja prezydenta Stanów Zjednoczonych Ronalda Reagana razem z CIA sprzedawały nielegalnie broń do Iranu, a zyski z transakcji przeznaczano na zakup broni dla nikaraguańskich oddziałów kontras walczących ze wspieranym przez blok sowiecki, w tym PRL, rządem sandinistów. Część broni dostarczanej oddziałom kontras pochodziła z Polski, gdzie została kupiona przez pośredników działających na zlecenie CIA. Wszystko wskazuje na to, że decyzję ekipy gen. Jaruzelskiego o pomocy wojskowej dla Nikaragui w 1987 r. podjęto, aby zatrzeć złe wrażenie związane ze sprzedażą polskiej broni handlarzom na usługach CIA¹⁹⁷.

PODSUMOWANIE

Dostępne materiały archiwalne wyraźnie pokazują, że polityka PRL w zakresie pomocy wojskowej ruchom narodowowyzwoleńczym i państwom Trzeciego Świata znacznie różniła się od doświadczeń innych krajów socjalistycznych. Władze w Warszawie – spośród wszystkich krajów socjalistycznych – dostarczały prawdopodobnie najmniej pomocy wojskowej podmiotom na Globalnym Południu. Postawa kierownictwa PZPR charakteryzowała się dużą ostrożnością oraz sporym pragmatyzmem w udzielaniu wsparcia. Warszawa podchodziła do takich próśb wstrzemięźliwie i zawsze podejmowała decyzję po dokładnym zbadaniu stanowiska Moskwy oraz innych krajów socjalistycznych. Pragmatyzm przejawiał się w minimalizowaniu strat i maksymalizowaniu zysków, czego najlepszym przykładem była dwutorowa polityka PRL w stosunku do Portugalii i ruchów antykolonialnych walczących z reżimem w Lizbonie. Sprzedaż statków była zbyt korzystna ekonomicznie, aby zrywać kontrakty z Portugalią, ale żeby zminimalizować straty wize-

¹⁹³ R.A. Yordanov, *Outfoxing the Eagle: Soviet, East European and Cuban Involvement in Nicaragua in the 1980s*, „Journal of Contemporary History” 2020, nr 55 (4), s. 871–892.

¹⁹⁴ CAW-WBH, CENZIN, 1978/02/62, Notatka informacyjna w sprawie dostaw uzbrojenia i sprzętu wojskowego z PRL do Republiki Kuby i Nikaragui, 24 X 1986 r., k. 26.

¹⁹⁵ CAW-WBH, KPpRM-PSO, 1315/97/77, Uchwała nr 13 Rady Ministrów z dnia 10 lutego 1987 r. w sprawie udzielenia bezzwrotnej pomocy w sprzęcie wojskowym Republice Nikaragui, k. 86–87.

¹⁹⁶ CAW-WBH, KPpRM-PSO, 1315/97/77, Informacja o udzielanej bezzwrotnej pomocy Republice Nikaragui w postaci wyposażenia wojskowego, 12 VI 1987 r., k. 33–34.

¹⁹⁷ P. Gasztold, *Strange bedfellows in the arms trade: Polish intelligence, Monzer al-Kassar and the Iran-Contra affair*, „Intelligence and National Security” 2022, nr 37 (5), s. 627–650.

runkowe, zdecydowano się udzielić symbolicznej i jednorazowej pomocy wojskowej dla MPLA, PAIGC i FRELIMO. Co więcej, w ramach wsparcia wojskowego pozbywano się najczęściej sprzętu zużytego i zalegającego w magazynach, choć wyjątkiem było uzbrojenie przekazywane DRW, które było całkiem nowoczesne i często trafiało do Wietnamu bezpośrednio z hal produkcyjnych.

Wsparcie dla wietnamskich komunistów znacznie różniło się od form pomocy okazywanej przez PZPR organizacjom działającym w Afryce i Ameryce Łacińskiej. Przede wszystkim trwało ono nieprzerwanie przez dziesięć lat (1965–1975), obejmowało ogromny asortyment i realnie przyczyniło się do zwycięstwa DRW i proklamowania Socjalistycznej Republiki Wietnamu. Zaangażowanie PRL w pomoc dla Hanoi wynikało z długofalowej polityki koordynowanej przez Moskwę, która wyznaczyła Warszawie szczególną rolę w tej operacji, wynikającą m.in. z posiadania dużej floty statków dalekomorskich. Nigdy wcześniej ani nigdy później żaden podmiot w Trzecim Świecie nie otrzymał tak dużej pomocy od PRL jak DRW. Wprawdzie władze w Warszawie przekazywały bezpłatnie uzbrojenie m.in. do Angoli, Etiopii, Jemenu Południowego i Nikaragui, ale skala tego wsparcia była już o wiele mniejsza.

Dosyć ograniczone zaangażowanie Polski Ludowej w pomoc wojskową Trzeciemu Światu odzwierciedlało politykę zagraniczną Warszawy, która Globalne Południe w dużej mierze traktowała przez pryzmat możliwości współpracy ekonomicznej, a nie ideologicznej. Pragmatyzm w zachowaniu władz PRL przenosił się również na pomoc wojskową, która była przekazywana w ostateczności, zwłaszcza wtedy, gdy jej brak zagroziłby wizerunkowi Polski jako kraju walczącego z kolonializmem. Gdy już jednak podejmowano decyzję o wsparciu konkretnej organizacji, zazwyczaj realizowano plan minimum, który nie uszczuplał zbytnio magazynów MON, a dla państw bloku sowieckiego był realnym dowodem solidarności PRL z Trzecim Światem. Udzielanie pomocy wojskowej podmiotom na Globalnym Południu nie wynikało bowiem ze strategicznych interesów Warszawy, lecz stanowiło swego rodzaju świadczenie wymuszone przez Związek Sowiecki w celu realizacji jego ekspansywnej polityki.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA

Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych, KC PZPR

Polski Komitet Solidarności z Narodami Azji, Afryki i Ameryki Łacińskiej

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej

2602/9718; 2602/8422; 2602/11100; 2602/10298; 2602/25359, 1585/15315

Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych

Departament V

Centralne Archiwum Wojskowe – Wojskowe Biuro Historyczne

Centralny Zarząd Inżynierii MHZ

Komisja Planowania przy Radzie Ministrów – Zespół Wojskowy

Komisja Planowania przy Radzie Ministrów – Pion Spraw Obronnych

Sztab Generalny – Biuro do spraw Importu i Eksportu

Centralny Urząd Planowania – Departament Spraw Obronnych

OPRACOWANIA

- Abou-El-Fadl R., *Foreign Policy as Nation Making Turkey and Egypt in the Cold War*, Cambridge 2019.
- Adamowicz A., *Polacy w Namibii: pierwsza nowoczesna operacja pokojowa ONZ*, Toruń 2022.
- Andrew Ch., Mitrokhin V., *The Sword and the Shield: The Mitrokhin Archive and the Secret History of the KGB*, New York 2001.
- Apor P., *War and Peace [w:] Socialism Goes Global. The Soviet Union and Eastern Europe in the Age of Decolonization*, red. J. Mark, P. Betts, Oxford 2022.
- Bachmann W., *Die UdSSR und der Nahe Osten. Zionismus, ägyptischer Antikolonialismus und sowjetische Außenpolitik bis 1956*, München 2011.
- Baev J., *Bulgarian Military and Humanitarian Aid to Third World Countries [w:] Warsaw Pact Intervention in the Third World. Aid and Influence in the Cold War*, red. P.E. Muehlenbeck, N. Telepneva, London–New York 2018.
- Bissell R.E., *Soviet Military Aid to Africa*, „Journal of Contemporary African Studies” 1981, nr 1 (1).
- Chinese and Soviet Aid to Africa*, red. W. Weinstein, New York 1976.
- Ciechanowski G., Kozak Z., *Polskie lotnictwo z pomocą głodującej Etiopii*, Toruń 2018.
- Cocker C., *Pact, Pox or Proxy: Eastern Europe’s Security Relationship with Southern Africa*, „Soviet Studies” 1988, nr 40 (4).
- Coll S., *Ghost Wars: The Secret History of the CIA, Afghanistan, and Bin Laden, from the Soviet Invasion to September 10, 2001*, New York 2004.
- Dannehl Ch.R., *Politics, Trade and Development. Soviet Economic Aid to the Non-Communist Third World, 1955–89*, Aldershot 1995.
- El Hussini M.M., *Soviet-Egyptian Relations, 1945–85*, New York 1987.
- Garthoff R.L., *Sino-Soviet Military Relations*, „The Annals of the American Academy of Political and Social Science” 1963, t. 349.
- Gasztold P., Solarz J., *Arms, Advisors and Weapons of Mass Destruction: Polish-Libyan Military Cooperation, 1970–1990*, „International History Review” 2022, nr 44 (4).
- Gasztold P., *Lost Illusions: The Limits of Communist Poland’s Involvement in Cold War Africa [w:] Warsaw Pact Intervention in the Third World. Aid and Influence in the Cold War*, red. P.E. Muehlenbeck, N. Telepneva, London–New York 2018.
- Gasztold P., *Strange bedfellows in the arms trade: Polish intelligence, Monzer al-Kassar and the Iran-Contra affair*, „Intelligence and National Security” 2022, nr 37 (5).
- Gasztold P., *Wars, Weapons and Terrorists: Clandestine Operations of the Polish Military Intelligence Station in Beirut, 1965–1982*, „The International History Review” 2021, nr 43 (1).
- Gasztold-Señ P., *Between Non-Refundable Aid and Economic Profits: Export of Arms from the Polish People’s Republic to the Third World Countries [w:] Post-1945 Poland: Modernities,*

- Transformations and Evolving Identities. Working papers. Programme on Modern Poland*, red. H. Czyżewski, K. Jeżowska, M. Kunicki, Oxford 2016.
- Gasztold-Señ P., *Kontrwywiadowca ochrona kontraktów wojskowych PRL w Libii w latach osiemdziesiątych XX wieku* [w:] *Studia nad wywiadem i kontrwywiadem Polski w XX wieku*, t. 2, red. W. Skóra, P. Skubisz, Szczecin 2015.
- George E., *The Cuban Intervention in Angola, 1965–1991. From Che Guevara to Cuito Cuanavale*, Oxon 2005.
- Glejjeses P., *Cuba's First Venture in Africa: Algeria, 1961–1965*, „Journal of Latin American Studies” 1996, nr 28.
- Goodman M.A., *The Role of Soviet Military and Economic Aid to the Third World under Gorbachev* [w:] *The Soviet Union in the Third World*, red. C.S. Saivetz, Boulder, CO, 1989.
- Golan G., *The Soviet Union and National Liberation Movements in the Third World*, London 1988.
- Golani M., *The historical place of the Czech-Egyptian arms deal, Fall 1955*, „Middle Eastern Studies” 1995, nr 31 (4).
- Grau L.W., *Soviet Soldier-Internationalists in Support of Communist Revolutions* [w:] *Mysteries of the Cold War*, red. S.J. Cimbala, Aldershot 1999.
- Greer W.L., *The 1972 Mining of Haiphong Harbor: A Case Study in Naval Mining and Diplomacy*, Institute of Defence Analysis, April 1997.
- Guan-Fu G., *Soviet Aid to the Third World an Analysis of Its Strategy*, „Soviet Studies” 1983, nr 35 (1).
- Hager R.P. *Soviet Bloc Involvement in the Salvadoran Civil War: The US State Department's 1981 „White Paper” Reconsidered*, „Communist and Post-Communist Studies” 1995, nr 28 (4).
- Jarząbek W., *Dyplomacja polska w warunkach odprężenia (styczeń 1969 – lipiec 1975)* [w:] *Historia polskiej dyplomacji*, t. 6: 1944/45–1989, red. W. Materski, W. Michowicz, Warszawa 2010.
- Jian C., *China's Involvement in the Vietnam War, 1964–69*, „The China Quarterly” 1995, nr 142.
- Khoo N., *Breaking the Ring of Encirclement. The Sino-Soviet Rift and Chinese Policy toward Vietnam, 1964–1968*, „Journal of Cold War Studies” 2010, nr 12 (1).
- Kozerawski D., *Kontyngenty Wojska Polskiego w międzynarodowych operacjach pokojowych w latach 1973–1999. Konflikty – interwencje – bezpieczeństwo*, Toruń 2012.
- Krajcsír L., *Hungary and the Czech-Egyptian Arms Deal Egypt's arms purchases: from Washington to Moscow* [w:] *Various Historical & Political Studies: Egypt and Hungary*, red. A. Abdel-Ati Al-Naggar, Cairo 2019.
- Kubiak K., *Afrykańskie wojny Portugalczyków 1961–1975*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2019, nr 2 (34).
- Kubiak K., *Zamorskie wojny Portugalczyków 1960–1975*, t. 1, Warszawa 2021.
- Kubiak K., *Zamorskie wojny Portugalczyków 1960–1975*, t. 2, Warszawa 2022.
- Laron G., *Cutting the Gordian Knot: The Post-WWII Egyptian Quest for Arms and the 1955 Czechoslovak Arms Deal*, The Cold War International History Project, Working Paper #55, February 2007.
- Left Transnationalism. The Communist International and the National, Colonial, and Racial Questions*, red. O. Drachewych, I. Mckay, Montreal 2019.
- Leslau O., *Israeli Intelligence and the Czech-Egyptian Arms Deal*, „Intelligence and National Security” 2012, nr 27 (2).
- Limberg W.P., *Soviet military support for third world Marxist regimes* [w:] *The USSR and Marxist revolutions in the Third World*, red. M.N. Katz, Cambridge 1990.

- Lüthi L., *The Sino-Soviet Split: Cold War in the Communist World*, Princeton 2008.
- Lutz-Auras L., *Russia and Myanmar – Friends in Need?*, „Journal of Current Southeast Asian Affairs” 2015, nr 34 (2).
- MacFarlane S.N., *Successes and Failures in Soviet Policy Toward Marxist Revolutions in the Third World, 1917–1985* [w:] *The USSR and Marxist Revolutions in the Third World*, red. M.M. Katz, Melbourne 1990.
- Marangé C., *Le communisme vietnamien (1919–1991). Construction d’un État-nation entre Moscou et Pékin*, Paris 2012.
- Marantzidis N., *The Greek Civil War (1944–1949) and the International Communist System*, „Journal of Cold War Studies” 2013, vol. 15, nr 4.
- Mazov S., *A Distant Front in the Cold War. The USSR in West Africa and the Congo, 1956–1964*, Stanford 2010.
- McCannon J., *Soviet Intervention in the Spanish Civil War, 1936–1939: A Reexamination*, „Russian History” 1995, vol. 22, nr 2.
- McDermott K., Agnew J., *The Comintern. A History of International Communism from Lenin to Stalin*, Houndsmills–London 1996.
- Mott IV W.H., *Soviet Military Assistance. An Empirical Perspective*, Westport, CT, 2001.
- Möller H., *DDR und Äthiopien. Unterstützung für ein Militärregime (1977–1989): Eine Dokumentation*, Berlin 2003.
- Muehlenbeck P., *Czechoslovakia in Africa, 1945–1968*, Basingstoke 2016.
- Nisztor P., *Rekiny wojny. Kto naprawdę zarabia na polskim handlu bronią*, Warszawa 2019.
- O’Neill M., *Soviet Involvement in the Korean War: A New View from the Soviet-Era Archives*, „OAH Magazine of History” 2000, vol. 14, nr 3.
- Polskie dokumenty dyplomatyczne 1973*, red. P.M. Majewski, Warszawa 2006.
- Polskie dokumenty dyplomatyczne 1974*, red. A. Kochański, M. Morzycki-Markowski, Warszawa 2007.
- Porter B.D., *The USSR in Third World Conflicts. Soviet Arms and Diplomacy in Local Wars, 1945–1980*, Cambridge 1984.
- Prados J., *Vietnam. The History of Unwinnable War, 1945–1975*, Lawrence 2009.
- PRL a wojna domowa w Grecji / The Polish People’s Republic and the Greek Civil War*, red. M. Semczyszyn, Szczecin 2016.
- Rañan U., *The USSR Arms The Third World: Case Studies in Soviet Foreign Policy*, Worcester 1969.
- Saunders Ch., *SWAPO’S ‘Eastern’ Connections, 1966–1989* [w:] *Southern African Liberation Movements and the Global Cold War ‘East’. Transnational Activism 1960–1990*, red. L. Dallywater, Ch. Saunders, H. Adegar Fonseca, Berlin–Boston 2019.
- Schmidt E., *Foreign Intervention in Africa. From the Cold War to the War on Terror*, New York 2013.
- Slonim S., *Origins of the 1950 Tripartite Declaration on the Middle East*, „Middle Eastern Studies” 1987, vol. 23, nr 2.
- Storkmann K., *Geheime Solidarität. Militärbeziehungen und Militärhilfen der DDR in die „Dritte Welt”*, Berlin 2012.
- Stosunki dyplomatyczne Polski. Informator*, t. 4: *Afryka i Bliski Wschód 1918–2009*, red. K. Szczepanik, A. Herman-Łukasik, B. Janicka, Warszawa 2010.
- Tareke G., *The Ethiopia-Somalia War of 1977 Revisited*, „The International Journal of African Historical Studies” 2000, nr 33 (3).

- Taubman W., *Khrushchew: The Man and His Era*, New York 2003.
- Telepneva N., *The Soviet Union and the Collapse of the Portuguese Empire in Africa, 1961–1975*, Chapel Hill 2021.
- Thomas M., *Empires of Intelligence: Security Services and Colonial Disorder after 1914*, Berkeley–Los Angeles 2008.
- Walton C., *Imperium tajemnic. Brytyjski wywiad, zimna wojna i upadek imperium*, Wołowiec 2015.
- Yordanov R.A., *Outfoxing the Eagle: Soviet, East European and Cuban Involvement in Nicaragua in the 1980s*, „Journal of Contemporary History” 2020, nr 55 (4).
- Yordanov R.A., *The Soviet Union and the Horn of Africa during the Cold War: between ideology and pragmatism*, Lanham 2016.
- Yordanov R.A., *Towards a Pax Cubana: revolution, socialism and development in Havana’s Cold War foreign policy*, „Revista Brasileira de Política Internacional” 2022, nr 65 (1).
- Yuzhou Sun J., *Supplied cash and arms but losing anyway: Chinese support of the Lumumbist insurgencies in the Congo Crisis (1959–65)*, „Cold War History” 2022, nr 22 (4).
- Zagoria D.S., *Vietnam Triangle: Moscow. Peking. Hanoi*, New York 1967.
- Zoubir Y., *Soviet Policy in the Maghreb*, „Arab Studies Quarterly” 1987, nr 9 (4).
- Żukowski A., *Polska wobec Namibii i jej niepodległości [w:] Wokół teoretycznych i praktycznych aspektów stosunków międzynarodowych. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Mieczysławowi Stolarczykowi*, red. T. Kubina, J. Łapaj-Kucharska, T. Okraska, Katowice 2020.

MATERIAŁY INTERNETOWE

The Soviet Program of Military Aid to Less Developed Countries, 1955–1965, Directorate of Intelligence, Office of Research and Reports, September 1965, https://www.cia.gov/readingroom/docs/DOC_0000232637.pdf, dostęp 10 VII 2022 r.

Broń, dekolonizacja i zimna wojna – ograniczona pomoc wojskowa PRL dla Trzeciego Świata

W artykule przedstawiono uwarunkowania i zakres bezzwrotnej pomocy wojskowej, udzielanej przez PRL państwom i ruchom narodowyzwoleńczym w Trzecim Świecie. Z dostępnych dokumentów wynika, że w okresie zimnej wojny władze w Warszawie – w porównaniu z innymi państwami bloku sowieckiego, zwłaszcza z Czechosłowacją i NRD – prowadziły dosyć ograniczoną politykę dozbrajania podmiotów państwowych i niepaństwowych na Globalnym Południu. Przejawiało się to w ostrożnym podejściu do próśb o bezpłatne przekazywanie uzbrojenia oraz w dokładnym badaniu przez władze peerelowskie stanowiska innych krajów socjalistycznych przed podjęciem decyzji o wysyłce uzbrojenia. Największą pomoc otrzymała Demokratyczna Republika Wietnamu, która była w latach 1965–1975 systematycznie wyposażana w nowoczesny sprzęt wojskowy. O wiele mniejszej pomocy udzielano Ludowo-Demokratycznej Republice Jemenu, Etiopii i Nikaragui, a także ruchom narodowyzwoleńczym, takim jak: SWAPO, MPLA, PAIGC,

FRELIMO i ZAPU. Bezpłatna pomoc wojskowa nie była również traktowana przez władze PRL w kategoriach strategicznego narzędzia budowania wpływów w Trzecim Świecie.

SŁOWA KLUCZOWE

dekolonizacja, zimna wojna, handel bronią, uzbrojenie, Polska

Weapons, Decolonisation, and the Cold War – Limited Military Aid by the Polish People’s Republic to the Third World

The article presents the conditions and scope of non-refundable military aid provided by PRL to states and national liberation movements in the Third World. Available documents show that during the Cold War the authorities in Warsaw – compared to other Soviet bloc countries, especially Czechoslovakia and the GDR – pursued a fairly limited policy of arming state and non-state actors in the Global South. This policy was manifested by a cautious approach to requests for the free transfer of armaments and in the thorough investigation by the communist authorities of the position of other socialist countries before deciding on arms shipments. The Democratic Republic of Vietnam received the most aid – it was systematically equipped with modern military equipment between 1965 and 1975. Aid was also provided, to a much lesser extent, to the People’s Democratic Republic of Yemen, Ethiopia and Nicaragua, as well as to national liberation movements such as SWAPO, MPLA, PAIGC, FRELIMO and ZAPU. Free military aid was not treated by the communist authorities as a strategic tool for building influence in the Third World.

KEYWORDS

decolonization, Cold War, arms trade, weapons, Poland

PRZEMYSŁAW GASZTOLD – doktor nauk społecznych, politolog, historyk, pracownik Biura Badań Historycznych IPN, adiunkt w Katedrze Zagrożeń Bezpieczeństwa w Instytucie Społecznych Podstaw Bezpieczeństwa na Wydziale Bezpieczeństwa Narodowego Akademii Sztuki Wojennej. Specjalizuje się w działalności służb wywiadowczych, międzynarodowym terroryzmie i relacjach Europy Wschodniej z Globalnym Południem. Kontakt: przemyslaw.gasztold@ipn.gov.pl.

PRZEMYSŁAW GASZTOLD – PhD, political scientist, historian, employee of the Historical Research Office of the Institute of National Remembrance and assistant professor at the Department of Security Threats at the Institute of Social Basis of Security at the Faculty of National Security at War Studies University. His research interests include the activities of intelligence services, international terrorism and relations between Eastern Europe and the Global South. He may be contacted at: przemyslaw.gasztold@ipn.gov.pl.